

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Admini-
strația:
Blaj (Transilvania).

Abonamentul:
Pe an . . . . . 40 lei.
Pe șase luni. 20 lei.

Redactor responsabil:
Dr. Victor Macaveiu
BLAJ.

Actualități.

„Al VIII-lea sinod ecumenic”.

Intr'o ședință din primăvară a sf. Sinod al bisericii auto-
chefale române, I. P. Sf. Sa Mitropolitul-Primat Miron a venit
cu ideea unui sinod ecumenic convocat de către bisericile
ortodoxe. In propunerea sa Mitropolitul Primat a concretizat
și câteva din punctele, ce ar fi să se discute în acel sinod
ecumenic, puncte pe cari le-am reprodus și noi, într'o „Insem-
nare“ a revistei noastre (nr. 6—921).

Iar acum, zilele trecute, cu prilejul deschiderii sesiunii
de toamnă a aceluiaș sf. Sinod, atât I. Preasfinția Sa, cât și
Ministrul Cultelor, Dl O. Goga, au anunțat lumii românești, că
pregătirile pentru acest sinod sunt pe calea cea mai bună, că
ar fi câștigată adheșiunea Patriarhilor ortodoxi dela Constan-
tinopol, Antiochia și Ierusalim, și că sinodul va avea loc la
București!

Va să zică, după săboarele ecumenice dela Niceea, Con-
stantinopol, Calchedon, Efes, etc., vom avea unul, „al VIII-lea“,
la — București!

Ori cât ar fi de măgulitor pentru neamul românesc,
ca istoria bisericii universale să poată înregistra cândva și
capitala țării noastre în rândul cetăților, cari au văzut atari
adunări ale episcopilor din toată lumea, să ne fie permis, a
crede și a o spune, că va trebui să renunțăm la această glorie,
pentru simplul motiv, că afacerea ni-se pare prea puțin se-
rioasă, câtă vreme biserica ortodoxă de astăzi, din toate păr-
țile lumii, este prea puțin pregătită ea însăși, în vederea unui
atare sinod.

Inițiatorii mișcării nu și-au dat seamă de o mulțime de chestiuni, în strânsă legătură cu proiectul acestui sinod.

Întâiu de toate, mai marii de azi ai bisericii ortodoxe române nu-și dau seamă, că bisericile numite „ortodoxe“ nu reprezintă decât o mică parte a creștinismului, că mai bine de un mileniu, de când creștinătatea este ruptă în două tabere mari, unitatea creștinătății nu o reprezintă și prin urmare ecumenicitatea unui sinod nu o constituie singuri episcopii bisericilor ortodoxe.

Ei uită ceea ce spune istoricul bisericesc *Socrate* (Hist. Eccl. II 17) din gura Papei Iuliu I, în legătură cu conciliul dela Antiohia, a. 341, că: „regula bisericească (*κανόν*) oprește ca bisericile să statorească canoane, fără de judecata (*παρά γνώμην*) episcopului dela Roma“: Tot așa spune și *Sozomen* (Hist. Eccl. III 10): este lege sfântă, că nimic nu este valid, din aceea ce se hotărește, fără de judecata episcopului din Roma!

Inițiatorii noștri nu-și aduc aminte nici măcar de ceea ce spune „Indreptarea Legii“ publicată în zilele lui Io. Mathei Voevod Basarab la a. 1652 în Târgoviște, despre cele 7 săboare, că ele s'au făcut fiind de față, ori chiar fiind „mai mare“, la atari săboare, Patriarhul dela Roma cea veche, ori „ispravnicii“ lui, că Patriarhul dela Roma veche „întăria lucrările săborului“, și că pe acest patriarh aceeaș „Indreptarea Legii“ îl salută ca pe „părintele părinților întru Hristos“ și ca pe „stăpânul a toate adevăritele Apostolești Besearici“!

Nu mai amintim, că aceeaș „Indreptarea Legii“ la glava 388 vorbește despre „Săborul a opta“ dela Florența, care „făcutu-se-au în anii 1430 (sic!) dela nașterea lui Hristos“, unde „fără de Kir Marko efeseanul... alții toți au voit și au iscălit; iar aceia ce era în cetatea Tarigradului, clericii și călugării și egumenii, nu vrea împreună să slujească sau să pomenească pe cei ce venia de acolo, ci făcea pe dînșii ca pe niște păgâni, cât se-au amestecat ei cu Latinii...“

...Și pe urma lui Marcu Efeseanul și a Grecilor dela Tarigrad, cari au lepădat săborul al VIII-lea dela Florența, merge și sfântul Sinod dela București?

Dar înafară de chestiunea aceasta principială: dacă se poate ținea un sinod ecumenic, dela care să lipsească tocmai partea aceea a bisericii creștine — cea mai mare ca număr și totodată cea mai plină de viață, — carea recunoaște de cap pe Patriarhii dela Roma, pe urmașii acelor cari au „întărit“

ceea ce porunciră sfințele Săboare și au fost „Stâlpii Pravoslaviei“ (vezi: glava 388: Săborul al patrulea!) — în afară de aceasta, sunt atâtea alte greutăți de învins, până la realizarea cu rod a unui sinod ecumenic, pus la cale de către bisericile ortodoxe.

Lipsește între acestea bisericii contactul viu, munca teologică-bisericească comună, lipsește cultura teologică a ierarhilor ei, lipsește cunoștiința de limbi, cari să le dea putința de a discuta gură la gură problemele mari ale bisericii ortodoxe, cari așteaptă o deslegare norocoasă. Lipsesc chiar zilele de pace deplină, în Serbia, Grecia și Asia mică. Iar ecoul războiului se repercutează încă în suflete pretutindenea și omenimea încă nu și-a regăsit nici pe departe echilibrul sufletesc. Să nu vorbim de cea mai mare dintre bisericile ortodoxe, de biserica Rusiei, care trăiește de sigur zile din cele mai grele, acolo acasă, sub teroarea bolșevimului.

• Lipsesc și astăzi teologii mari și e foarte slabă tradiția și patrimoniul cultural științific al bisericii ortodoxe. După ruperea definitivă din veacul al XI-lea, în Răsărit a început decadența. Pământul Orientului pare că și-a pierdut toată rodnicia, soarele credinții și al vieții creștinești, ce strălucia atât de viu în veacurile de mai înainte, a ajuns umbrat de nouri, și cultura bisericească a Orientului, carea întrecea pe a Apusului până în aceea vreme, a început să rămână mult-mult înapoia dezvoltării culturale și teologice a Apusului. Față cu avântul puternic al teologiei apusene, începând cu veacul al XII-lea, în biserica grecească nu găsim nimic nou, iar față de sistemul științific al scolasticismului, început cu veacul al XIII-lea, cercurile teologice și oamenii bisericii bizantine nu au avut altă caracterizare, decât că acest scolasticism este — raționalismul teologic!

Iar, ca să amintim și noi una dintre chestiunile, pe cari Mitropolitul-Primat ar dori să le vadă discutate în viitorul „sinod ecumenic“: chestiunea monahismului oriental — trebuie să constate orice om nepreocupat că, în vreme ce monahismul răsăritean a înțepenit legat de regulele sf. Vasilie cel Mare, și orice activitate misionară din partea bisericii ortodoxe a încetat, — în Apus, în aceeași vreme, au început principiile și regulele monahale ale unui sf. Bernard, ale unui sf. Dominic ori sf. Francisc, să deschidă noi și noi orizonturi de activitate religioasă-culturală, potrivită tuturor nevoilor sufletului omănesc: dela călugării, cari făceau locuibile terenele mlăști-

noase — până la aceia cari propovăduiesc  vanghelia creștină și astăzi păgânilor în China ori la Zulukaferi, dela trapistul care grăește numai atunci când salută pe fratele său cu: memento mori! — până la predicatorii catedrelor din marile capitale ale lumii, ori până la mizericordianul ce îngrijește pe bolnavi în spital, ori pe leproși, în colonia lor de pe insula Jokohail

Intre atari împrejurări — date fiind dificultățile, unele de ordin principiar, altele de ordin practic, — ni-se pare, nu numai noue, ci chiar unor oameni din tabăra ortodoxă (vezi judiciosul articol al Protoiereului Dr. Gh. Ciuhandu în „Revista Teologică“ dela Sibiu, nr. 6—7 din a. c.), că convocarea unui sinod ecumenic la București este pripită, sau — spus mai eufemistic — este: „răvna sfântă a unui gând ce nu ține seamă de realitatea vieții!“

Dar dacă îndrăsneța inițiativă a I. P. Sf. Mitropolit-Primat nu poate fi realizată, așa dupăcum ea se anunță în lume, mă gândesc totuș — așa cum văd că se gândesc și alții — că sf. Sinod al bisericii autocefale românești ar putea pregăti calea unui alt sinod ecumenic, a unuia veritabil, la care să ia parte Răsăritul la olaltă cu Apusul, așa cum se făcea în veacurile primului mileniu creștin.

Cu acelaș spirit de inițiativă, și ridicându-se foarte puțin deasupra prejudețiilor Fanarului, biserica autocefală română poate deveni puntea de reîncopciare, de restabilire a unității bisericești, pentru carea de o potrivă se roagă Orientul ca și Apusul: „pentru unirea tuturor!“

Acum, când — Ucraina se unește cu Roma, acum când și neamului românesc li s'au deschis ochii și s'a trezit din letargia hipnozei, în care îl ținea adormit și sugestionat politica rusească, — carea vedea calea cea mai scurtă spre Țarigrad ducând tot prin țări „ortodoxe“ — acum când neamul românesc și-a regăsit, prin frăția de arme a răboiului mondial, pe adevărații săi frați, dela o mamă, și când acești frați din Apus — mai mult și decât ginte germană ori slavă — au toți un singur cap bisericesc, pe Patriarhul — Papa dela Roma, oare biserica autocefală română nu trebuie să-și dea seamă de aceea ce *marea clipă a istoriei neamului* cere dela dânsa, spre asigurarea deplină a viitorului acestui neam unit și a acestei țări întregite?

Dr. VICTOR MACAVEIU.

Pagini de filozofie.

Temeiul moralei creștine.

Elementele constitutive ale acțiunii morale: elementele extrinsece.

VI.

Din cele scrise până aci rezultă, că omul, fiind rațional, este și *liber*. La constatarea acestui adevăr primordial, în ce privește dreapta cunoștință a ființei noastre intrinsece, am ajuns, luând în socotință rezultatele tuturor ramilor de știință. Fundamentul trainic, punctul „ubi consistam” al moralei creștine, este: libertatea omului. Pe aceasta se bazează, la acest adevăr se reduc toate dispozițiile, toate rezultatele științei etice, adecă prescripțiile moralei creștine.

S'ar înșela însă, celce ar socoti, că poate clădi mărețul edificiu al moralei *numai* pe acest fundament. Ar greși, cine ar crede, că libertatea omului este *unica* bază a moralei creștine. Și aievea, libertatea fiind o activitate rațională, trebuie să aibă și ea un principiu normativ și nu poate se lucreze după înclinările și poftele sale, după plac, fără a ține seamă de ce e bine ori ce e rău, de ce e impus ori de ce e oprit, ci trebuie să se acomodeze unui principiu regulator, unui îndreptar sigur, și acesta este: *datorința*.

Libertatea și, corelativul ei, datorința, sunt cele două principii, fecunde în efectele lor, din cari se formează adevărata morală vrednică de om. Normativul universal al tuturor acțiunilor noastre, în lumea morală, este legea adânc sădită în intimitatea eului nostru, este legea: *obligățiunii*, a *datorinții*.

Scopul șirelor, ce urmează, este să dilucidăm, conform principiilor creștine, conceptul adecvat al datorinții. Voim să întreprindem o analiză minuțioasă principială, a conținutului acestui temei regulator al acțiunilor noastre, ca cu atât mai mult să se vădească sublimitatea concepției moralei creștine, peste celelalte sisteme zise morale, făurite de adversarii creștinismului și cari — durere — sunt așa de răspândite și, ce e și mai dureros, chiar și urmate, de către pătura zisă „cultă” a omenimii.

Datorința este îndreptarul libertății, al activității noastre raționale, în care desprindem două elemente extrinsece și alte două, intrinsece, cari formează acțiunile noastre morale. Ele-

mentele extrinsece, cari directivează lucrările noastre omenești, sunt: *scopul ultim*, spre care se îndreaptă în mod conștient acțiunea, și *legea*, care ne indică mijloacele potrivite pentru atingerea țintei dorite. Iară elementele intrinsece sunt bunătatea ori răutatea inerentă lucrării *din firea sa* și răutatea ori bunătatea ce-i vine lucrării *dela conștiința* sau intențiunea celui ce săvârșește acțiunea.

De unde urmează, că pentru priceperea deplină a corelativului libertății, trebuie să tratăm chestiunile cele mai importante ale moralei creștine, cum sunt: scopul omului, legea morală, binele și răul moral și conștiința.

Chiar și în toiul agitației febrile — a acestei note caracteristice a individului din zilele noastre, — negreșit îi vine omului în minte, în momentele de concentrare sufletească, cel puțin în formă nedeslușită, întrebarea: care este *rostul* vieții mele? spre ce tind eforturile continue ale activității mele fizice și psihice? Ajunge-voiu la un punct, unde să pot zice: destul, aici mă opresc, aici aflu de bine și în conglăsuire cu toate cerințele ființei mele, să odihnesc? Cu alte cuvinte, existența mea are vre-un scop, ori nu are, și dacă are, care anume e acela?

Întrebării acesteia, care se ivește cu atâta înzistență înaintea judecății minții, trebuie să-i dau un *răspuns* cel puțin *moralmente sigur*, trebuie să-i dau o deslegare dreaptă și în conglăsuire cu datele sigure ale științei. În natură nu se află nimic izolat, fiindcă tot ce există influențează reciproc asupra tuturor. Rezultatele diferiților rami ai științei, deși la aparență deosebite, conduc la acelaș scop, pentrucă toate adevărurile parțiale se completează și se unesc într'o sinteză superioară și integrală.

Mâncând din aceste considerante de o absolută certitudine, mi-se prezintă, privitor la chestiunea ce ne preocupă, în mod irezistibil, următoarea dilemă: dacă existența mea are un scop ultim, mă privește foarte de aproape să-l cunosc și să aflu mijloacele, cari mă conduc la atingerea lui, iar dacă mi-se spune, că viața mea nu are nici un scop superior și ultim, ci e asemenea luntrei părăsite în mijlocul valurilor furibunde și lăsată desfășurării întâmplătoare a evenimentelor neprevăzute, atunci, cu atât mai mult, mi-se impune îndatorirea, de a cerca, cu ajutorul tuturor mijloacelor, ce-mi stau la înde-

mână, să aflu, dacă e adevărată această vorbă, ori nu? — Or, deja la prima înfățișare, partea a doua a dilemei se pare imposibilă. Și aievea. Legile fiziologiei vegetale, ori acele ale fiziologiei animale, stabilesc funcțiunile și a celor mai neînsemnate părțicele, dovedind prin aceasta finalitatea lor. Constant și în acelaș chip nu se lucrează, decât numai în vederea ajungerii unei ținte prestabilite. Mai mult, în natură aflăm chiar și o anumită ierarhie în rândul scopurilor particulare, care arată neîndoelnic existența unui plan general unic, la înfăptuirea căruia concurg toate țintele particulare. Astfel e știut, că lumea minerală servește celei vegetale, iar aceasta, la rândul său, celei animale și toate sunt îndreptate spre a satisface nevoilor omului. Și acum, dacă chiar și molecula cea mai neînsemnată are un rost, are o țintă în univers, e oare posibil, ca omul, singura ființă rațională și liberă pe pământ, să nu aibă nici un scop? Nu! Căci aceasta ar fi în contradicere cu însuș conceptul perfecțiunii, ce o ocupă omul în scara ontologică a ființelor. Omul cuprinde în sine toate perfecțiunile ontologice ale lumii minerale și vegetale și le întrece nespus de mult, prin aceea, că are inteligență și voe liberă. Dacă celelalte ființe au un scop, întrucât există și operează, cu atât mai vârtos va avea omul, a cărui existență e mai comprehensivă, fiind capabil de a desfășura o activitate mai complicată și mai rodnică în efectele ei, pentru întreg universul, decât toate celelalte ființe necuvântătoare.

Trebuie să fixăm însă bine un adevăr. Anume, între ținta ființelor necuvântătoare și aceea a omului, ori, mai bine zis, între ajungerea ei, este o diferență esențială.

Ființele necuvântătoare tind, ori, mai bine zis, sunt mâ-nate, în mod iresistibil, de legile stabile ale organizației lor fiziologice, la ajungerea scopului lor, fără ca să-l cunoască. Omul, ființa rațională, își cunoaște scopul și tinde la ajungerea lui în mod liber, având numai obligațiunea morală, de a-și îndrepta acțiunile sale în chip potrivit scopului său. E o împrejurare aceasta, nespus de prețioasă, pentru că arată demnitatea și puterea inerentă firii noastre, care ne ridică la un grad specific superior animalelor necuvântătoare.

Dupăce, din considerarea firii noastre, am stabilit adevărul indiscutabil, că existăm pentru un scop, se naște în chip necesar întrebarea: care anume este scopul, pentru care suntem creați? Răspunsul la aceasta întrebare îl dă: conștiința

noastră. Glasul acesta tainic, sădit în inimele noastre din partea Înțelepciunii veșnice, ne spune apriat, că noi suntem creați pentru datorință, că scopul existenței noastre este: împlinirea datorinței dictate de conștiință. Șoapta aceasta lăuntrică ne îndeamnă neîntrerupt, să facem binele și să încunjurăm răul, și acest îndemn nu ni-se propune ca un sfat binevoitor, nici în chip șovăelnic, ci este în adevăr un „imperativ categoric“ absolut, necondiționat, așa încât, foarte nimerit zice Kant, că principiul acesta e asemenea bolții cerești, carea de toate părțile ne impresoară cu razele sale luminoase și binefăcătoare. — De sigur, omul poate să nesocotească spusele datorinței rostite de conștiință, dar nu-i stă în putere să nimicească acest glas al conștiinței, care este reflexul fidel al adevărului etern!

Precum, în ordinul fizic, conform ființei noastre contingente, atârnăm în chip absolut de Ființa primă, chiar așa și în ordinul moral, atârnăm de Voința supremă, carea se impune prin glasul conștiinței noastre. Voința noastră nu este autonomă, ci însaș ea își recunoaște, își simțește și proclamă atârnarea sa dela: datorință, dela un factor extrinsec, pentru că nime nu-și poate fi supus șie-și, fiind aceasta o contradicție în termeni.

De unde apare evident, că au greșit mult făuritorii „drep-tului omului,“ când au proclamat în gură mare, că: omul este liber și independent. Da, recunoaștem bucuros, că este liber, e însă o aserțiune hazardată și potrivnică spusei conștiinței noastre, că ar fi și independent, fie în ordinul fizic, adecă în ceea ce privește existența și desfășurarea activității sale fizice, fie în ordinul moral, adecă în ceea ce privește desfășurarea lucrărilor sale omenești în raport cu scopul său ultim, fiindcă el atârnă de glasul datorinței, care este apodictic și care spune: ești dator să voești binele și să încunjuri răul și, nici decum nu-i sfătuește numai, că: dacă voești, să apari inteligent și înțelept, fă binele și încunjură răul! Acesta este un adevăr vădit, universal, care nu-l poate nega nici un suflet cinstit și care-i comun tuturor popoarelor, fără deosebire de gradul lor de cultură, și tuturor indivizilor, fără deosebire de sex sau etate, numai să fi ajuns deplin la uzul rațiunii.

Constatând, că omul e creat pentru „datorință“, e de parte de noi gândul, ca afirmațiunea aceasta să se înțeleagă în sensul stoicilor, că scopul omului ar fi: datorința pentru

Însuş datorinţă. Nu, ci scopul omului este: datorinţa pentru fericire. Aceste două adevăruri nu se contrazic, ci se completează, subordinându-se într-o unitate armonică, pentru că nu sunt două scopuri, ci numai unul.

În adevăr, conştiinţa noastră, afirmând, că suntem creaţi pentru datorinţă, proclamă în acelaş timp, cu aceeaş insistinţă, că noi suntem creaţi şi pentru fericire. E învederat doară, că motorul principal al tuturor acţiunilor noastre este: fericirea, — reală sau aparentă, puţin impoartă —, ce o aşteptăm ca rezultat al lucrărilor noastre. Legea gravitaţiunii inimelor noastre este dorul după fericirea completă, adecă îndestularea deplină a tuturor doririlor noastre legitime, sau, dupăcum ne spune Boëtius, fericirea este: „status omnium bonorum aggregatione perfectus”. Iar fericirea desăvârşită noi o aşezăm — după învăţătura sf. Toma — în perfecţiunea facultăţii celei mai sublime din om, exercitată asupra obiectului celui mai perfect. Or, în om, mintea este facultatea cea mai nobilă, iar obiectul minţii este adevărul şi adevărul cel mai sublim este: Dumnezeu, prin urmare obiectul fericirii noastre perfecte este însuş Dumnezeu.

De unde apare, cât de departe este de idealul fericirii moralei creştine şi învăţătura *senziştilor* şi a *epicureilor* moderni, cari pun fericirea omului în plăcerile bunurilor corporale, fie interne, ca sănătatea, tăria, fie externe, ca bogăţia ori mâncările alese. Aceştia nesocotesc cu totul partea cea mai importantă a fiinţei noastre: sufletul, cu aspiraţiunile lui măreţe. Uită cu desăvârşire de împrejurarea, că fericirea perfectă trebuie să fie accesibilă pentru toţi oamenii, având toţi aceeaş natură şi având toţi datorinţa de a ajunge la scopul ultim. Or, pe lângă toată bunăvoinţa şi truda din partea sa, omul nu poate ajunge la toate bunurile indicate de susţinătorii acestei învăţături.

Reslăţirii principiilor acestora sunt a se atribui, cel puţin în parte, manifestările primejdioase din partea masselor organizate, cari voesc cu tot preţul să-şi facă raiul pe pământ. Corifeii distrugerii ordinii sociale au vestit în gură mare, că fericirea completă se poate câştiga aici pe pământ şi numai aici. Nu-i mirare deci, că biata mulţime sêdusă, mânată de dorul irezistibil după fericire, voeşte cu orice preţ să-şi o şi înfăptuească. Iată cum, lăţirea principiilor etice greşite periclitează ordinea socială! Datorinţa conducătorilor destinelor

popoarelor este, să pună frâu lățirii principiilor dușmane concepției moralei creștine, prin răspândirea în pături cât mai largi a doctrinei lui Isus. Atunci, în adevăr, și-ar împlini cu vrednicie misiunea măreață a poziției sociale ce o dețin și atunci aieva ar promova bunăstarea materială și morală a cetățenilor și ar asigura existența statului și a națiunii, mai mult, decât prin înarmarea până în dinți a miilor și sutelor de miil

Zeno, contimporanul lui Epicur, fondatorul școlii stoice, pune fericirea omului în bunurile spirituale, în virtute, care consistă în săvârșirea acțiunilor în conformitate cu spusele minții sănătoase. Prin faptul, că disprețuesc plăcerile sensuale — până la extrem — stoicii se ridică nespus de mult peste concepția morală a epicureilor. Dacă considerăm efectele moralei stoice, cu deosebire la stoicii români, Seneca, Marcus Aurelius și alții, trebuie să admitem, că ea se apropie mai mult de morala creștină. Să notăm însă bine, se apropie *numai*, dar nici decum nu se poate asemăna cu morala creștină. Insuș conceptul fundamental al moralei creștine: datorința impusă din partea legii lui Dumnezeu și sancțiunea în viața viitoare, sunt necunoscute înaintea stoicilor. Stoicul e un superb, ce se restringe la contemplațiunea rece a ființei sale, disprețuind tot și toate, pe când creștinul se închină cu smerenie înaintea voinței atotputernicului și preafînțeleptului Dumnezeu.

La stoic, iubirea de aproapele încă se reduce la un fel de egoism, bazându-se numai pe egalitatea de natură, pe când la creștin motivul iubirii de aproapele este paternitatea divină comună și astfel iubirea sa e desinteresată și nespus de superioară. De altfel, prin faptul, că admit suicidiul, care e semnul celei mai vădite slăbiciuni, stoicii ridică cu voia vițliul la onorul virtuții.

Greșesc deci și stoicii în indicarea obiectului fericirii noastre. E drept, că adevărata virtute e un bun moral, dar nu este de atare natură, ca să satisfacă deplin toate doririle legitime ale inimei noastre, Cine nu știe, cu câtă trudă și suferință e apoi împreună adeseori — să nu zic totdeauna — exerciarea actelor virtuozase.¹⁾

Ca să dăm o explicație adecvată și liniștitoare dorului înăscut al inimei noastre după fericirea completă, fiindcă aici

¹⁾ Cfr. De Wulf, Histoire de la phil. méd., p. 59 și urm.

pe pământ n'o putem afla nicăiri și în nimic, nu ne rămâne altă cale, decât s'o căutăm în viața viitoare.

Dacă, din considerarea atotputernicei, a înțelepciunii și a bunătății lui Dumnezeu, nu ar fi *absolut sigură* răsplata și aflarea fericirii noastre în viața viitoare, ar fi mai bine să nu existăm, căci atunci cel puțin nu am cunoaște durerile lacrimelor și ale întristării fără speranță — cum se întâmplă la cei necredincioși. —

Dumnezeu e drept și, când ne-a creat pentru datorință, ne-a creat și destinat pentru fericire. Să fim credincioși datorinței și, negreșit, va urma fericirea. Un lucru e sigur, bogăția, puterea, știința, poziția înaltă socială, stima oamenilor, sănătatea și alte bunuri temporale nu *atârnă* dela mine, dar împlinirea datorinței e total în voia și *puterea* mea. Și fiind împlinirea datorinței în puterea mea, eu sunt făuritorul fericirii mele, deoarece împlinirea datorinței naște ordine, iar ordinea este pace și fericire: *pax est tranquillitas ordinis*.

Prin faptul, că omul liber fiind se supune de bună voie glasului tainic al conștiinței, datorinței, dă onoarea cuvenită autorului naturii și prin aceasta mărește pe Dumnezeu. Mărirea sau gloria nu e altceva, decât: o cunoaștere limpede, împreună cu laudă, precum clasic o definește sf. Toma: *clara cum laude cognitio*. Omul, recunoscând independența sa absolută dela Dumnezeu și conformându-și lucrările sale voinții Lui, dă dovadă, că-L cunoaște și, supunându-se Lui, îl laudă și astfel îi dă mărire. Gloria lui Dumnezeu, în chipul acesta înțeleasă, este consecința firească a fericirii noastre, precum și ea, la rândul său, e urmarea supunerii noastre la glasul datorinței cunoscută prin conștiință. În înțelesul explicat, cu drept putem și trebuie să zicem, că în ultima analiză noi suntem creați pentru mărirea externă a lui Dumnezeu, că scopul nostru ultim este: mărirea externă a lui Dumnezeu.

Datorința, Fericirea și Mărirea lui Dumnezeu sunt cuvintele cele mai pline de înțeles în vocabularul omenesc. Ele exprimă fidel ierarhia sufletului față de Dumnezeu. Fericirea e urmarea datorinței iar mărirea lui Dumnezeu e urmarea firească a amândorora, este terminul final și inseparabil de cele două precedente.

În stabilirea scopului se vede înțelepciunea nepătrunsă a lui Dumnezeu. Fericirea pentru *înșas* fericirea ar fi un egoism respingător, datorința *numai* pentru *înșas* datorința, ar fi o de-

naturare a firii omenești, ar fi un formalism stoic și chimeric. Însă fericirea *pentru datorință* și *pentru mărirea lui Dumnezeu* e o ambițiune ordinară și legitimă, este ordinea esențială și rațională a înșăș firii lucrurilor. Fericirea noastră trebuie să fie ordinară datorinței și lui Dumnezeu, ca Același, care este începutul și sfârșitul nostru.

Noi deci cu drept putem spune, că suntem creați pentru *datorință*, pentru *fericire*, pentru *mărirea lui Dumnezeu*, pentru că aceste trei vorbe sunt sinonime, fiindcă ne arată trei înfățișări ale uneia și aceleiași realități, care este Dumnezeu.

Urmașii lui Kant ne acuză, că noi punând scopul ultim al omului în fericirea lui completă, am fi — *eudemonici* — adevărați râvnitori la fericire, împinși de simțământul egoismului păcătos. Scopul omului, conform principiului „imperativului categoric” a lui Kant, ar fi: „datorința pentru datorință”, unde s’ar stărpi orice interes egoistic din partea omului.

Oricine reflectează cât de puțin, vede, că aceasta dorință a modernilor stoici este o imposibilitate și ascunde sub masca sa o doză bună de fățarnicie. E doară imposibil, ca omul să nu se iubească pe sine, să nu-și dorească bine șie-și, fiindu-i imposibil să se separeze de sine însuș ori să se desbure de ființa sa, așa cum ea este alcătuită! Egoistă ar fi învățătura moralei creștine referitor la scopul omului, dacă ar pune pe om ca centru, începutul și scopul acțiunilor sale. Ea însă propune, ca omul să fie bun, perfect și fericit, așa cum voește Dumnezeu și în măsura în care El o rânduește. De altcum, vieța și fericirea noastră nu le avem dela noi, ci dela Dumnezeu, prin urmare nici nu putem renunța la ele! Prin urmare morala noastră nu e egoistă, ci bine ordinară, după planul etern al lui Dumnezeu.

Pe lângă scop, al doilea element extrinsec, care directivează acțiunile omenești, este: *legea morală*. Directivarea legii morale consistă în aceea, că ne arată mijloacele potrivite pentru ajungerea scopului cunoscut. Fiind omul ființă rațională și liberă, deci și legea ce i-se impune este în conformitate cu firea lui, adevărată o lege morală, care îl *indeamnă*, îl *constrânge moralmente*, dar nici decum nu-l silește în mod necesar să o urmeze, precum se întâmplă cu ființele necuvântătoare, în cari legea fizică se identifică cu înșăș firea lor. Fierul în urma căl-

durii nu are numai datorință, ci *trebuie* să se dilateze, pe când omul e *dator* să iubească pe deaproapele său. Legea fizică — precum zice un conferențier ilustru — este asemenea unei bariere rigide de fier, peste care nu poți trece, decât sfărâmându-o, pe când legea morală e o barieră transparentă, eterică, asemenea razelor de soare, care îți arată limita, peste care nu *trebuie* să treci, dar *poți* trece. Inșă, și după ce ai trecut-o, ea continuă să existe și să afirme luminos limita de despărțire între bine și rău.

De aceea, legea morală este o dispoziție imperativă a minții, în vederea binelui comun, și promulgată îndeajuns, din partea autorității competente. Sf. Toma o definește așa: „rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet promulgata“. (S. T. 1^a 2 q. 90, a 1 și 2, 4.)

Se naște întrebarea, că de unde își primește legea morală *puterea sa obligatoare*? Dela un principiu intrinsec, adică dela noi înșine, sau dela spusa minții noastre, ori doară dela un principiu extrinsec? Hotărît, că dela un principiu extrinsec. Este deosebire esențială, între Celce impune legea morală și între om, care e obligat s'o urmeze. Și precis în faptul acesta residă diferența esențială, între legea fizică și legea morală. Legea fizică, adică principiul care directivează acțiunile ființelor materiale, se identifică cu însaș natura lor. Legea fizică, în vîrtutea căreia corpurile se atrag, nu există afară de corpuri, ca un *ce* subsistent, ci este numai o idealizare, o abstracțiune a minții noastre.

Nu stă însă așa lucrul cu legea morală. Ea *nu* se identifică cu esența firii noastre. Dacă legea morală, care directivează acțiunile voinții mele libere, nu mi-ar fi superior și nu ar avea nici un drept, ca să-mi dispună, ea ar înceta să fie lege morală obligatoare. Inzădar așa zice cătră mine însu-mi: fii sincer, dacă voești să-ți cinstești inteligența, care e făcută pentru adevăr, dacă mie mi-ar mai plăcea să nu fiu rațional în lucrările mele și să prefer minciuna, pentru folosul real ce mi-l-ar aduce, foloaselor platonice ale adevărului! Cine îmi poate deci mie impune să fiu sincer, să fiu drept, să fiu curat și, dacă refuz, să-mi zică: tu ești dator necondiționat să-mi urmezi? Pe cum de fapt îmi și spune conștiința. Hotărît, că dispoziția aceasta imperativă nu vine dela mine, ci dela *un altul cineva*.

Înzădar va zice cineva, că acolo e mintea, care îți dispune, pentrucă rațiunea singură judecă numai, dar nu dispune. Singur voința luminată de inteligență poate dispune. Însă chiar aici e greutatea: cum să dispuni ție însuși, când anume nu voești! Pentru aceea, ca să putem da o explicație rațională unui fapt incontestabil al voci conștiinței noastre, trebuie să zicem — precum aievea și este —, că spusele minții noastre sunt echoul unei voințe, superioare voinții noastre, sunt glasul Adevărului etern și imutabil. Și fiindcă noi simțim o obligațiune reală, de a urma glasul minții noastre și fiindcă noi înșine nu putem fi, în aceeaș persoană, și superior și supus față de noi înșine, dreptaceea ființă, care ne-a impus obligațiunea aceea, este un Legislator real, este însuș Dumnezeu.

Legea morală sădită în inimile noastre, privitor la primele și esențialele sale principii, e veșnică și imutabilă. Aceasta lege, însă nu trebuie pricepută ca o divinitate subsistentă afară de Dumnezeu, precum afirmă Platon, referitor la ideile separate, nici nu este o abstracțiune a minții noastre, ci e însuș Dumnezeu, întrucât înțelepciunea sa este principiul și regulatoarea suverană a ordinului universal, realminte existent, ori și numai posibil. *Înțelepciunea lui Dumnezeu este baza moralei absolute.*

Adevărul acesta l-au întrezărit și filosofii păgâni, iar Cicero numește legea eternă: *principem legem*, când zice: „hanc video sapientissimorum fuisse sententiam, *legem* neque hominis ingeniis excogitavi, nec scitum aliquod esse populorum, sed *aeternum* quiddam, quod *universum mundum* regeret, imperandi prohibendique sapientia“ (Cicero, de legibus, II. c. 4).

Acestei împrejurări este a se atribui faptul, că și legile civile, emanate spre binele public, dela autoritate competentă, ne obligă în conștiință. De unde urmează în mod firesc, că nici voința superiorului societății, nici voința poporului, nu sunt în stare să ne oblige în conștiință, decât atunci, când ea este reflexul fidel al legii eterne, al adevărului subsistent. De aceea cu dreptul afirmă sf. Toma: „omnes leges, in quantum participant de *ratione recta*, derivantur a lege aeterna“ (Sum. Teol. I-a 2-ae q. 93 a. 3). Se înțelege de sine, că nu-i în căderea individului să stabilească, dacă o anumită dispoziție a superiorului e, ori nu, în conformitate cu legea eternă, căci

altcum s'ar ajunge la anarhie în societate. Bine ne avertisează subtilul scriitor Suarez: „Tamdiu legitimis superioris ordinatio justa censenda est, quamdiu de contrario non constat“. (De legib. l. 1, c. 9, q 20.)

Astfel înțelegând puterea obligatoare a legii morale, e învederat, cât de mult concurge răspândirea principiilor moralei creștine în mijlocul omenimii la întărirea ordinii sociale, la curmarea nedreptăților față de semenii noștri. Acestei concepții sublime avem să-i mulțămim primenirea modului de gândire al omenimii, după aberațiunile morale în cari căzuse păgânismul. Aceasta concepție pune deopotrivă stavilă imperialismului absolutistic și demagogiei, conștiințe ori inconștiințe, a masselor.

După învățătura aceasta, genuină creștină se înalță la gradul cuvenit demnitatea omului, căci nu-și pleacă facultățile sale cele mai nobile, mintea și voința, înaintea omului, ci atunci, când urmează prescripțiile legilor, se supune deadreptul voinței preasfinte a Ziditorului său. De aceea, devotat cetățean și adevărat iubitor de patrie numai acela poate fi, care se folosește de libertatea sa, conform glasului datorinței, nizuindu-se să-și ajungă scopul, adică fericirea, prin mijloacele arătate de morala creștină: prin ținerea conștiințioasă a spuselor legii morale, carea este reflexul legii eterne!

Dr. Augustin Tatar.

Pagini de istorie.

Villae olachales în județele Beregh, Maramurăș și Ungh, în veacul al XIV-lea.

Invasiunea Tătarilor în Ungaria a avut influință dezastruoasă asupra țării și a populațiunii. În urma lor nu rămâne decât praf și cenușe. Regele Bela al IV-lea, ca să poată oarecum reface țara devastată, dă tot felul de scutiri celor, cari ar dori să se așeze în diferitele părți ale ei. Patenta adresată către episcopul Ardealului la 2 Maiu 1246, ne vorbește destul de lămurit: „Venind înaintea Noastră cinstitul părintele Gall, episcopul Ardealului... ne-a arătat, că pustiindu-se eparhia prin protivnica gonire a Tătarilor, la atâta rărime de locuitori a venit, cât de pe vremea gonirii până la vremea lui, sau nici

unii, sau tocmai puțini locuitori sunt...“ deci „grația aceasta o facem, că și cei mai dinainte locuitori din numitele sate, de cumva mai costă, și colonii cei slobozi, cari se vor aduna de nou, de judecata, care va fi, a ispravnicilor și a tuturor judecătorilor, cu totul să fie scutiți.¹⁾ — Românii din județele Beregh, Maramurăș și Ungh aveau aceeaș soartă. Ei deja înainte de invaziunea Tătarilor erau organizați sub voivozii și cnejii lor. Aveau dreptul lor, după care erau administrați. Pe la 1261 regele Ștefan al V-lea petrece mai multă vreme în orașul Satu-mare, unde împărțește diferite scutițe și drepturi, cu deosebire Nemților colonizați aici de Gizella, soția sf. Ștefan. În 1264 apare patentă regelui, în care pe lângă drepturi și scutițe, le mai dă și pădurea dintre Sadan (Jidani) și Ardied. Despre Românii din județul Satumare nu aflăm nimic. Probabil, că ceice au putut s'au refugiat între munți, pe cei rămași i-au nimicit Tătarii. În Maramurăș însă Ștefan al V-lea întărește pe cnejii Negrilă și Radomir în chinezatele din Vișău și Iza. Drept că regretatul istoric Xenopol afirmă, că Ștefan I-ul numit și cel Sfânt ar fi întărit în chinezatele numite pe Negrilă și Radomir, însă mai probabilă mi-se pare părerea, că despre Ștefan al V-lea este vorbă, căci corespunde împrejurărilor vremilor.

Sub Ladislau Cumanul, liniștindu-se puțin țara, Românii părăsesc munții și reîntorc la vetrele străbune, pentru aceea se plânge episcopul din Olmütz către papa Grigorie al X-lea că: „tot în aceea crăime se suferă aieva eretici și schismatici, cari fug din alte țeri“; fugarii erau Românii din Maramurăș, țară aproape independentă pe vremurile aceste. Cu timpul, urmașii lui Negrilă și al lui Radomir și cu ei și alții, pe cari însă nu-i cunoaștem, s'au întărit tot mai mult, astfel, că pe vremea regelui Carol Robert, în județele Beregh, Maramurăș și Ungh, avem o mulțime de voivozi și cneji români, toți puternici, ma unul Crăciun avea prerogativă de principe. Iar împrejurarea, că regele Carol Robert se căsătorește cu Elisabeta, sora regelui polon Cazimir, dă o însemnătate deosebită Românilor din județele amintite, deschilinit celor din Beregh. În drumurile ei spre Polonia, regina tot mereu își vede posesiunile din județele aceste, iar poporul român tot mereu vine în atingere cu oamenii reginei și ai regelui. De aici se explică numărul mare al donațiunilor făcute voivozilor și

¹⁾ Gh. Șincai Cronica Rom., ed. Gavra Buda, 1844, p. 544.

cnejilor români, de către regii Carol Robert și fiul Ludovic. Mai adăoge, că Români din părțile aceste erau obligați și la apărarea țării, deci trebuiau să aibă organizație militară. Dovezi sunt: porunca regelui Ludovic către comitele județului Ungh (1365) și diploma de recunoștință adresată voivodului Balcu, tot în 1365. Posesiunile donate Românilor, fiindcă erau locuite de Români, purtau numirea de *villae olachales* și *villae olachales reginales*, ceea ce denotă mai deaproape pe donatar. Și cu toate că Carol Robert, prin patentă sa din 1324, multe privilegii abrogă, pe Români din posesiunile acele li scoate de sub jurisdicțiunea comiților, supunându-i *voivozilor liberi alesi*, de unde apelată se poate face la regele. „Nos igitur annuimus eisdem wolacys nostris, ut woyvodam quem communitas wolacorum habere voluerit liberam eligendi et preficiendi habeant facultatem, qui omnes causas inter ipsos exortas judicare debet et sine debito terminare.”) Afară de amintirii cneji Negrilă și Radomir, cunoaștem pe următorii voivozi și cneji, posesori ale satelor românești: pe voivodul și principele Crăciun, voivozii Stan Bârsan, Stanislau și descendenții lor, apoi voivozii Dragoș de Gyulafalva, Drag, Balcu și al. Unii istorici maghiari înșiră, între voivozii stăpânitori peste județul Beregh, și pe Tugomir, tatăl voivodului Basarab. Așa aflăm în „Monografia jud. Satumare“ la pag. 586, unde se expune genealogia familiei Ilosvay de Nagyilosva, și următoarele: „Cel dintâiu strămoș cunoscut (al familiei) este Tugomir, al cărui fiu este Bazarad, voivod român. Pe fiul acestuia, pe Bogdan, l-a colonizat Carol Robert în Maramurăș. Nicolae și Maxim s-au așezat între anii 1330—34 în județul Beregh, ocupând teritor de 24,000 jug. lângă râul Ilosva, unde au așezat întâie-dată Ilosva mare și de aici și-au împrumutat numele și mai târziu atributul familiar“. Ca ceva caracteristic amintim, că în Maramurăș și azi un munte poartă numele de Basarab. Unul dintre descendenții familiei lui Crăciun, anume Vartolomeiu Gorzo, fost primarhivar la județul Satumare, astfel scrie despre cneji și voivozii români maramurășeni din veacul al XIV-lea: „În jumătatea întâie a veacului XIV, vre-o 20—24 cneji și posesori români au trăit în Maramurăș și aceștia erau înrudiți; gradul de înrudire azi nu-l mai putem constata, dar cu siguranță putem afirma, că aceia s-au derivat dela rudeniile

1) Mihályi, Máramarosi diplomák, M.-Sziget 1900, p. 55.

renumitului voivod Basarab al Munteniei. Jaluz pe domnie, voivodul numit, tot mereu persecută pe nepoții săi, iar aceștia cercau refugiu în Ungaria la Carol I. (Robert), carele bucuos i-a primit pe bărbații aceștia viteji, apoi îi colonisează în diferite părți ale țării, dar mai ales în Ardeal și Maramurăș.¹⁾

În diploma emanată la 6 Oct. 1335, aflăm un voivod Bogdan, fiul lui Mykula (Nicolau), cu care arhiepiscopul din Coloccea Ladislau tratează, din însărcinarea regelui Carol, „de transitu et translacione de terra sua in Hungaria“ (despre trecerea și mutarea în Ungaria); în 1336 Carol face nouă donațiune lui Dragos de Dese și Dragomir, întărită și de regele Ludovic la 15 Sept. 1349, încă pe la 1317. Pe un Dragoș de Gyulafalva îl găsim în diploma din 1343, iar regele Ludovic întărește pe voivodul Crăciun de Bylche în posesiunea Bylche dată de regele Carol. Între 1343—50, așa se vede, moare Crăciun, căci în diploma din 31 Martie 1350 numai cei patru fii ai lui sunt amintiți, anume: Saracen, Nicolau, Valentin și Luca. Ei dobândesc dela regele Ludovic satele românești — villas nostras olachales — Lipcea (Lypche) și Zeleumezeu din Maramurăș, cu deobligământul ca să le impoporeze și să le ducă la înflorire. Totodată îi întărește, de cneji peste acele, impunându-le datorințele obișnuite cnejilor. Aceste datorințe erau următoarele: îngrășau în morile lor câte un porc pentru domn, iernau o iapă domnească; iar când domnii treceau prin satele lor, îi întâmpinau cu daruri. În vreme de războiu petreceau pe stăpân la luptă, ei în persoană, ori fiii lor; colectau cvincvagezimele dela supuși, din cari jumătate li-se cuvenea lor. Față cu datorințele aceste aveau și drepturi și scutițe: erau scutiți dela lucru domnesc și dela none. În cauzele litigioase ale iobagilor, ei examinau cauzele, prezentând domnului judecata, pentru ce primiau un ban; puteau dispune liber peste averea lor; unul dintre copii moșteneau averea și moara, ce de regulă posedau. Iar voind să-și câștige diploma de nobilitate, nu aveau lipsă de permisiunea domnilor.²⁾

Cei patru feciori ai lui Crăciun s'au achitat prompt de datorințele impuse, căci acum nu numai regele, ci și regina mamă, Elisabeta, le face donațiuni, dându-le satele Rakolch și Mistiche (Racolța și Mistița). Însă frații Zoard, Ștefan și Ioan, fiii românilor Nicolau îi atacă în posesiunile amintite. Deci ei recurg la

¹⁾ V. Gorzó, Máramaros vm. ősi családai, p. 4.

²⁾ Szirmai Szirmay Antal, Szatmárvmegye fekvése, etc. Buda 1809, p. 7.

regina Elisabeta (8 Dec. 1363). Petrecând pe atunci regina în Berghsas (Lumperthaza), cu datul de 27 Sept. 1363 dă poruncă, că deoarece posesiunile amintite au fost proprii ale ei, le-a dat din dreptul propriu fiilor lui Crăciun pentru serviciile prestate, deci nimenia să nu-i conturbe, ci dacă cineva crede, că are ceva drept față de posesiuni, să-i facă ei cunoscut, când apoi va cerceta cauza. La jalbele celor patru apoi, a fiilor Maxim, Clemente, Ioan și Ștefan, și a lui Simeon fiul lui Nicolae, răspunde regina, la 28 Oct. 1366 și 26 Sept. 1370, oprind, că fără caz de furt, jăfuire și alte crime publice, nimeni să nu poată să-i tragă la judecată pe acești români, iar dacă cineva ar avea altceva contra lor, să-i tragă la judecată înaintea comitelui județian și a voivodului român (coram comite nostro et wayvoda Wolacorum nostrorum de praedicto comitatu Bereg prosequantur). Cu datul de 8 Aprilie 1380 le permite numiților, să-și pască vitele în munți. La 22 Sept. 1380 regina Elisabeta, iar la 24 Februarie 1383 fiica ei, regina Maria, întărește scutimțele și privilegiile de până acum. Dela 1400 încolo familia Crăciun se împarte în diferite ramuri, în urmă se maghiarizează cu totul.

Una dintre cele mai vechi familii românești din Maramurăș a fost familia lui Sten (Stan). Cu datul de 22 Sept. 1326 regele Carol donează chinezului Stanislau, fiului lui Sten, ținutul numit: „Terra Zurduky“ sub „metis et terminis suis prioribus“, scoțându-l de sub jurisdicția, judecata și orice fel de colecte; dăruindu-i tributul și colectele dela întreg poporul ce locuiește pământul acela.¹⁾ Ci, ca să înțelegem, ce privilegii primește cneazul Stanislau, este destul să amintim tratatul din 1367, unde sunt înșirate datorimțele Românilor. Datori erau să deie domnului o piele de rîs, ori un galbăn, a cincina parte din oi, ori din capre; trei găini, o găscă, zece ouă, și un fazan; afară de aceea, tot câte patru inși, prinzând la olaltă, erau datori să ducă sare, ori vin, cale de trei zile.²⁾ În 4 Aprilie 1346 regele Ludovic întărește pe Mykolacus și frații lui: Negh, Mayn și Raad, fiii lui Stanislau, fiul lui Bârsan (Borzan) în posesiunea (țării) Surducului, cu aceea observare, că numitul Myk(olacus) este supus, ca și alți nobili, jurisdicțiunii regelui și a altor juzi din țară: „Ita ut Myk et fratres sui et ipsorum heredes ad instar aliorum nobilium Regni nostri Iudicio et Iurisdictioni nostrae regali, necnon aliorum Iudicum et ordinariorum Regni debeant et teneantur subiacere“.³⁾ De unde

¹⁾ Mihálvi, op. cit. p. 6. ²⁾ Szirmay, op. cit. p. 8.

³⁾ Mihályi, op. cit., p. 21.

urmează, că fiii lui Stanislau și descendenții lor pierd cnezatul, rămânând cu posesiunile numai, adică devin nobili.

În 1371 (Sept. 5) Ludovic donează cnezatul comunei regești Felseu-Nerezlenche, fiilor voivodului de odinioară Stanislau din Ungh, lui Șandru, Ioan, Ștefan și Nicolae lângă riul Taraz, pe lângă drepturile, scutițele și datorințele îndatinate. Nu este de a se confunda acest voivod cu cnezul de mai sus. Acest Stanislau era voivodul Rămănilor de pe posesiunile reginei Elisabeta (wayvoda olahorum reginalium). Voivodatul încă îl obține dela ea, iar în 1383 (Februarie 24) regina Maria dăruiește fiilor chinezatul satelor Kerechkey și Kuchnyche (Cheresche și Cuhnița ori Cusnița), cu îndatorirea ca să încaseze cvincvagezimele, din cari jumătate li-se cuvine lor. Diploma aceasta amintește, că precum bunică-sa Elisabeta (soția lui Carol Robert), așa și ea, îi întărește în posesiunile acele. În 1389 (16 Oct.) se împart cei trei frați pe posesiunile Laaz în Ungh, Câmpulung, Cusnița și 'Cheresche în Beregh, în trei părți egale. Nu se face însă amintire despre Felseu-Nerezlenche. Dela 1400 încoaace se ramifică și familia aceasta, cu vremea se desnaționalizează, urmașii lor trecând între nobilii maghiari.

Ciumești.

Preotul ȘT. TĂȘIEDANU.

Episcopul Samoil Vulcan și biserica neunită.

(I.)

În luptele politice purtate de cătră conducătorii popoului român din Transilvania, la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor, s'a putut constata ca o notă fericită armonia și bunaînțelegere între cei doi episcopi, Ioan Bob gr.-cat. și Gerasim Adamovici, gr.-or., după cerințele vremilor de atunci socotiți și ca conducători politici ai Rămănilor. Acești doi arhieriei, însuflețiți de acelaș curat patriotism, au știut lăsa la o parte ori și ce preocupăție confesională și având în vedere numai binele de obște național al credincioșilor, s'au pus în fruntea mișcării politice de atunci, împreună cu multe greutăți și primejdii.)

Este adevărat, că pășirea lor nu a avut succesul dorit, însă avut-a fericitul dar, de a porni valul de nobile lupte na-

1) Dr. I. Lupaș: Misiunea episcopilor Gh. Adamovici și Ioan Bob la curtea din Viena în a. 1792, Sibiu 1912.

ționale, care de atunci a mers tot crescând, până la izbânda deplină din zilele de azi, și, prin pilda frumoasă de luminat patriotism, fost-a și urmașilor puternic îndemn de dragoste și de nobilă întrecere, în lupta măreață pentru idealul național:

Astfel vedem pe nemijlociții lor urmași: Ioan Lemeni din Blaj și Vasile Moga din Sibiu, iscăbind în anul 1842 o petiție comună către dieta Transilvaniei, pentru cererea de drepturi confesionale și civile pentru Românii locuitori în Fundus regius și luptând alături pentru dobândirea drepturilor cerute.¹⁾

Dar mai grea, și decât a celor din Transilvania, era soarta Românilor din Bihor. Aci puternica stăpânire a episcopiei latine din Oradea-Mare și a magnaților și nemeșilor maghiari, abia îi suferia pe bieții Români, să-și câștige cu grele osteneți pâinea amară de toate zilele, muncind din greu ca iobagi întinsele moșii domnești, iar de școală, de cultură și de drepturi politice, mai ales, cine să le fi purtat de grije? Biserica le-a fost și aci singura ocrotitoare, mai ales după ce mila Domnului a făcut, ca în anul 1775 să se înființeze dieceza gr.-catolică română de Oradea-Mare și în fruntea ei să ajungă, dela început, bărbați luminați și cu mare tragere de inimă către toate păsurile poporului românesc.

Al treilea între aceștia a fost episcopul Samoil Vulcanu, numit în anul 1806, unul dintre cei mai mari arhierii ai bisericii române unite, însuflețit patriot și darnic mecenat, după cum frumos îl caracterizează strănepotul său, Iosif Vulcan: „Toată viața lui fu un șir lung de acte filantropice și naționale culturale. Reședința lui a devenit un azil al tuturor celor ce aveau trebuință și ajutor. Nici o mișcare culturală națională nu s'a inițiat, fără știrea și conlucrarea lui. Nici o carte românească nu s'a tipărit, fără contribuirea lui. Nici un scriitor român n'a rămas, pe care să nu-l fi încurajat și sprijinit²⁾”

Episcopul Vulcanu așadar a ajutat și sprijinit toate mișcările naționale și culturale române și pe toți bărbații muncitori pentru binele de obște al neamului românesc, fără deosebire de confesiune. Apostol adevărat și stâlp de credință al bisericii sale, el a întins totuș cu darnicie mână de ajutor bărbaților neuniți, cari se luptau la Arad, ca să scape bise-

¹⁾ Cfr. Barițiu: Părți alese din istoria Transilvaniei t. I., p. 624.

²⁾ Iosif Vulcanu: Dimitrie Cichindeal, discurs de recepțiune la Academia Română, București 1893, p. 22.

rica lor de sub jugul oprimator al Sârbilor, cei mai înverșunați dușmani ai neamului românesc, și atunci, ca și acum.

Sprijinul dat de episcopul Vulcanu la înființarea preparandiei din Arad, este cunoscut din corespondența lui cu Țichindeal.¹⁾ Puternic a fost concursul și ajutorul său și în chestia curat bisericească a urcării celui dintâiu episcop român neunit în scaunul episcopesc din Arad. Acest gest nobil al marelui nostru arhieru, a fost mărturisit și din parte neunită foarte competentă²⁾, însă durere! cu un foarte discutabil simț de recunoștință.

II.

Cea mai clasică dovadă, despre prețiosul ajutor dat din partea lui S. Vulcanu, la înfăptuirea acestei dorințe a Românilor neuniți din Arad, ne-o dă Moise Nicoară, unul dintre cei mai aprigi luptători pentru realizarea ei.³⁾ Intre scrisorile rămase dela episcopul Vulcanu am aflat optsprezece scrisori autografe ale lui Moise Nicoară, scrise cu litere latine, într'o frumoasă limbă românească.

La îndemnul și încurajarea episcopului Vulcanu⁴⁾, Românii din Arad au ales o deputație, în frunte cu Moise Nicoară, care a mers la Viena și în 27 Noembrie 1815 a prezentat împăratului a treia petiție în cauza numirii unui episcop român. În Viena se vede că a stat M. Nicoară până în primăvara anului 1816, stăruind pe toate căile pentru rezolvarea favorabilă a petițiilor înaintate și de acolo a scris lui S. Vulcanu cele mai multe scrisori, în cari îl înformează despre desfășurarea lucrurilor.

Cea dintâiu scrisoare e datată din Arad, în 15 August 1815. Nădăjduște, că va fi primit copia suplicii Românilor și a clerului trimisă prin prepozitul Pranu și îi mulțamește pentru ajutorul dat din partea sa în aceeaș treabă. Preoții de față la

¹⁾ Iosif Vulcan, l. cit. p. 17 și urm.

²⁾ Prof. Dr. Avram Sădean: Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre, Arad 1912, p. 21—25. R. Ciorogariu: Discurs la aniversarea de 100 ani a preparandiei gr.-or. din Arad. Românul Nr. 244 din 4/17 Nov. 1912. Acelaș: Discurs ținut în Sinodul eparhial, Oradea-mare 1/14 Oct. 1920.

³⁾ Scurtă notiță biografică a lui M. Nicoară aflăm la I. Vulcanu l. c., pag. 41.

⁴⁾ Vezi scrisoarea ep. Vulcanu către Țichindeal dt. 17 Aug. 1815 la I. Vulcanu, l. c., p. 93.

înmormântarea răposatului episcop, s'au adunat la vice-comitele județului și au încredințat prin scrisoare pe deputați, ca să facă tot ce se cere, spre a dobândi un episcop român. S'au iscălit peste 30 de inși și li-s'a promis și din partea județului tot sprijinul, fiind și dintre „domni“ mai mulți pe partea lor. Sârbii însă nu dorm; de grabă au și numit administrator pe sârbul Brancovici, care a și sosit la Arad, iar Feldmareșalul Radivojevici ar fi având promisiunea Impăratului, pentru numirea unui nepot al său, care e arhimandrit. Crede că va merge și dânsul deputat, dar îl cam întârzie examenele. Însă nu au bani, și în privința aceasta, toate atârnă dela: „induracione sii mare binevoliinza“ lui Vulcanu. Ar fi bucuros să știe, că oare acesta, prin scrisori la locurile competente, a împiedecat numirea episcopului (sârbesc) din partea arhiepiscopului?

Ajutorul bănesc al lui Vulcanu nici nu a întârziat, căci în 2 Septembrie îi scrie Nicoară din Giula (Iula), că a primit banii pentru deputație și în curând vor putea pleca. Se plânge tare în contra directorului Nestorovici, care mult strică neamului românesc, de aceea ar fi de dorit, să fie înlocuit cu altul, după cum se vede că ar pofti și Sârbii, cari încă nu-l pot suferi. Este greu însă a-i afla un urmaș, mai bun decât el, pentru că și Hatvani, care umblă să-i ia locul, încă este prietin cu Sârbii. Cere dar părerea lui Vulcanu în privința aceasta și așteaptă să-i scrie: „la Buda, prin o carte către D. Major“ (Petru) sau la Viena.

Înainte de plecare îi scrie iar, din Giula, cu dt. 4 Septembrie 1815. Mulțamește pentru „Representacione“ și înșiră pe mai mulți aspiranți la episcopie: Iosif Putnic, român de origine și în câțva cunoscător al limbii române, dar nici el nici altul din familia lui nu se țin de români. Bolits, puțin cunoscut, dar prea plăcut arhiepiscopului Manuelovici, cu totul nevrednic de episcopie, Athanasievici, asemenea prea puțin îl cunoaște, dar îl cunosc profesorii din Arad și cât mai curând îi vor da informații. În sfârșit este Nestor Ioanovici, român din Transilvania, sprijinit de arhiepiscop numai fiindcă a fost crescut printre Sârbi. Mare nădejde își pune Nicoară în sprijinul promis din partea baronului Wenkheim, om cu mare vază în toată țara. Incheie cerând iar bani, pentru cari cu timpul vor fi mulțămitori.

După sosirea la Buda scrie lui Vulcanu, în 21 Octombrie 1815, că au avut mari neplăceri cu directorul Püspöki, unul

dintre deputați, care fiind dedat cu tihneala unei coconițe, le-a făcut multe cheltuieli, urcându-se acele până atunci la suma de 700 fl. Din cauza aceea Püspöki nici nu a mai mers la Viena, ci s'a întors înapoi. El și cu Namesnicu (?) dela Zarand au fost primiți în audiență de Palatinul țării, care le-a promis ajutorul său, cunoscând dreptatea cererii lor. Nestorovici le face și acolo multe greutăți și toți stăruie pe lângă Putnik sau Bolits.

În 24 Octomvrie 1815 au sosit la Viena, unde se vede că Sârbii au lucrat încă mai dinainte împotriva lor, prezentându-i ca pe niște turburători și agitatori, cari fără știrea celor mai mari umblă în deputație, și au trebuit să dovedească la poliție cu documente legale calitatea lor. Pe ziua 27 Oct., după amiazi a fost „rânduitu la Înălțiatul Parintele bătrînul“. Și-au ales de agent pe Salaț, cu ajutorul căruia speră să facă toate cele de lipsă. Se roagă să i-se trimită cu „Recepisse“ instanța din 14 Iulie 1814, dar dacă se poate scrisoarea să fie a altuia. Ambrosiu (?) ar face bine să le mai trimită scrisori și, mai ales, dacă le-ar trimite printr'o scrisoare adresată lor, în care cei subscriși să-i roage, ca ei să ceară cu rugăciune fierbinte dela Înălțatul Împărat, să se îndure a le da episcop român. Cerându-i episcopul părerea asupra întroducerii limbii grecești sau românești în dicționar¹⁾, socotește că limba franțuzască ar fi de mai mare folos. „Asta ar fi pre bine, que e aique nu grecalesatu (?) Romănu, quare quere volie de a scrie nouvelle romănesci: nu scie bine romănesce, dară face pentru miruire (câștig), que are peste 200 de prenumeratii în Moldova sîi Romănia. Daque s'ar lăssa asta, ar pute unul dintrâ ai noștri si se apuce de aquestu lucru, unde mult ar pute folosi cultura neamului sîi a limbei, dare la asta ar ave Romanii ei (cei) de acolo lipsă de un dictionariu, que altmintrele nu vor intielege multime de cuvinte de a nostre. Asta e o greutate de quare toti sê plangu in tierile aquele. Socotescu que limba franzusesca ar fi mai de mare folos“.

„Mitropolitul dela Iassi au oprit Hist: lui Major — que sunt citatii latinesci“.

Scrisoarea din 31 Octomvrie o începe: „La pré Strălucitul Tata Mosiul am fostu, m'a primitu pre bine, ma êi paré reu quê nu e Imperatul acasă“.

¹⁾ Poate că e vorbă de Dicționarul din Buda, la care se lucra pe atunci.

Din partea unora a fost încredințat că Putnik și Bolits nu vor fi la Arad. Confirmă cu nemărginită mulțumire și recunoștință primirea unei scrisori a lui Vulcanu și o copie alăturată, nu spune însă ce ar conținea. S'a aflat însă în mare întristare, căci nu știe, care va fi sfârșitul ostenelelor sale. Acum, mai mult ca ori și când, simte lipsa unui geniu bun.

Înainte de a ajunge la împăratul, Nicoară căuta, tot prin sprijinul lui Vulcanu, și protecția altor persoane influente la Curte. Astfel în 3 Noemvrie scrie, că arhiducesa Beatrice pleacă la Italia pe 8 luni și nu a putut vorbi cu ea, dar: „Albani (nunțul papal) mi-a promis totu putinciose“.

A vorbit mult și cu Lorenz (consilier guvernial și om de încredere al episcopului), care între altele l-a întrebat, care au fost datinele în alegerea de episcop, înainte de ce au venit Sârbii? Acesta era protectorul lui Nestorovici și, după ce i-l'a descris Nicoară, ca pe un dușman al Românilor, a cerut sub secret, ca să-i dea în scris toate observările sale cu privire la școli și la Nestorovici.

Petrecând în Viena, Nicoară umbla mereu pe la consilierii cancelariei și pe la „cei din lăuntru“, dela cari spera ceva ajutor, dar întâmpina multe greutăți, fiindcă unii nu cunoșteau de loc starea Românilor și, din lipsă de documente, după cari căutau mai mulți, era greu să li-se dovedească, cum își alegeau Românii episcopii lor, înainte de ce au fost subjugăți prin Sârbi. Alții se temeau, să nu vatem privilegiile Sârbilor și mulți îi părtineau pe Putnik, candidatul acestora.

La Împăratul însă în Viena nu a putut ajunge, de aceea va fi de lipsă să meargă până la Milano. Acel drum însă nu-l putea face fără de galbeni, iar el nici alți bani nu mai avea, de vreme ce nu numai pe ai săi îi cheltuisese, ci și dela alții a fost împrumutat, de aceea se roagă de Vulcanu, să-l împrumute cu cât va putea, sau să-i dea o poliță (wechsel), ca să ridice bani acolo dela cineva, având lipsă de cel puțin 200 galbini. Dar bani mulți îi trebuiau și în Viena, căci: „*Gurile sunt a tuturor câscate, aste sunt argumentele putincioase, quare le pot astupa*“. Il împuternicise protopopul dela Chișineu, ca să împrumute bani pe numele lui, câți vor fi de lipsă, dar acolo nu îl cunoștea nime și de aceea trimite scrisoarea lui Vulcanu, ca să-i împrumute el bani, pe contul aceuia.

Într'aceea candidația la episcopie se făcuse și Sârbii lucrău cu multă putere în contra Românilor, deci el, Nicoară,

negreșit trebuie să meargă la Impăratul, acum fiind timpul suprem de a ajunge la scopul dorit: „Au tote, au nemică. Socotescu, acuma é tempul sii clipita quare nique o dată nu o vom mai căpeta. De amu facutu numai jumătate noi asta dată, nemica n'am făcutu. Acuma e feru caldu“. Spre acest scop are nevoie să i-se trimită, măcar în extras, istoria episcopilor românești înainte de venirea Sârbilor, sau dacă aceasta nu s'ar putea, doar ar putea avea dela Blaj și despre arhiepiscopia Bălgradului și toate ce se țin de aceste.

A sosit rezoluția pentru seminarul românesc, dar se teme să nu fie înșelați, de oarece unii, mai ales Nestorovici, voesc a-l pune în mânăstirea dela Bezdiu, unde ar fi Sârbi, cari știu mai bine românește ca Români! El se întreabă, că oare n'ar fi mai bine la Arad, la Bezdiu atârând de Timișoara, adevă tot de Sârbi.

Fără a mai merge pe la Milano, s'a fost dobândit dreptul ca să se țină sinod, dar cu condiția, ca alesul să fie Român. Lui M. Nicoară însă și acuma îi e teamă despre: „*essire bună a lucrului*“, pentru că mulți îl țin pe Putnik de român, iar alții cred că Bolits e destoinic, fiindcă știe bine românește. Într'aceea devenise vacant, nu știm prin ce întâmplare, și postul de administrator al diecezei, și Nicoară scrie episcopului, că știe că îl vor întreba despre administrator și îl roagă, să: „*cerceteze bine*“. El este de părere, că nime nu poate fi mai bun administrator, decât Ioanovici sau „*Fogorosianu*“. Aceasta a cerut-o el, prin arhiducele Reiner: „*Bine sau rau amu făcutu nu sciu; asta una sciu que e rumânu, sii quel mai rêu rumânu e' mai bunu pentru rumâni, de quot quel mai hunu serbu*“.

În cea din urmă scrisoare, de dt. 29 Martie 1816, îl încunoștințează, că Mihuț a fost numit director în Caransebeș și că spre sfârșitul lui Maiu se va ținea în Sirmiu sinod, sub prezidiul unui general ca comisar c. r., care are instrucție secretă, să lucre cu toată puterea, ca român să se aleagă.

Arhiducele (Reiner) iar i-a promis împlinirea cererii lor în privința administratorului, și el, Nicoară, iarăș este de părere, că nime nu ar fi mai bun, ca Ioanovici (Fogorosianu); se teme de șiretenia Sârbilor, a căror „*nefârie*“ trece toate marginile. Dar se plânge și despre neglijența celor de acasă, dela cari nu primește deslușirile de lipsă despre starea lucrurilor de acolo. Lucrurile de altfel sunt cunoscute împărăției și

celor mai mari, dar se fac a nũ le cunoaște și îi tot spun: „*aste nouă nu ni se facu cunoscute*“.

Scrisoarea și-o încheie cu aceste cuvinte, cam enigmatice: „*Sî queru cummissie? Ah! quôte sii quôte mi strâbatu minte! Sciu multe nu sciu tote. Sii . . . siretticurile Serbilor, infricoiare cu pedepse, cu unire s. a. Dare tot voi sî facu*“.

„*Pentru administratoru mē rogu si aibi privinză*“.

Pe când le scriam acestea, am aflat din întâmplare încă o scrisoare a lui Nicoară către Vulcanu, dată: „*In Pest 7-lea Februarie 1817*“, în care scrie, că cu mari greutate a sosit acolo în zece zile dela Timișoara. Abia sosit acolo, mulți îl întreabă despre „*Illustrimea Sa*“ și unul de curând îi zise: „*vedi quôtu bine a făcutu, sii totusi unii voru sî-l împedece etc.*“ apoi scrie despre un anumit Gica¹⁾, că ar fi plecat la Viena ca deputat din județul (Judezul, scrie N.) Timișoarei și să depună taxa pentru o moșie, la a cărei dobândire zice că și Vulcanu i-ar fi ajutat, despre ce el, N., tare se bucură. Având, se vede, lipsă de unele documente, pentru sprijinul cauzei lor, așa le cere: „*Din Historia lui Sinkai locurile insemnate, sii altele que sē voru mai afla de folosu in lucrul nostru, prequam sii din a lui Klein, iar mai virtuossu despre Brancovici almintrele Vestemianu p. 178 mē rogu si mi le descrii prin quineva, sii sî mi le trimiți la Vienna, în cinci dila voi pleca*“.

Din aceste cuvinte se vede, că încă pe atunci se întrebuințau cu mult folos colecțiile și scrierile marilor noștri istoriografi, în mare parte date uitării acum.

La una dintre scrisorile lui Nicoară a fost alăturată în copie o scrisoare mai lungă, în limba latină, primită dela prietunii săi din Arad: I. Vank jurat canțelist comitat. al Aradului, Constantin Diaconovici prof., I. Mihuț prof., cu datul 8 Aprilie 1816. Îscăliturile sunt autografe cu litere cirile, de unde se vede că copia a fost făcută în Arad. După ce își exprimă bucuria pentru rezultatul fericit obținut în afacerea cu care a fost încredințat din partea națiunii, îi mulțămesc pentru ostenele și îl informează despre întâmplările dela ei. Îi descoper cu deosebire uneltirile Sârbilor în favoarea lui Bran-

¹⁾ În Lugoj am cunoscut o familie maghiară cu numele Gyika, ai cărei strămoși se zice că ar fi fost de origine Români din familia Ghiculeștilor din Muntenia. Poate că din aceea familie să fi fost și acest „Gica“.

kovits, pe care l-ar dori întreagă dieceza, comitatul și domniile de acolo. Mai tare stăruia în favorul lui protopopul Aradului Alexici, care într-o adunare ținută în Micalaca, între altele a zis, că dacă vor avea episcop român, toți vor fi făcuți uniți și spre acest scop Ioan Popovici, protopopul (numit de Alexici: vicar) Zarendului, ar fi primit dela episcopul S. Vulcanu 6000 floreni, ca să meargă la Viena. Apoi chie-mând pe unul din cei de față în mijlocul odăii și întrebându-l dacă știe ce este unirea, i-a poruncit, să-și întindă un braț cătră un părete și unul cătră celalalt, și a zis: vezi aceasta este unirea, nici încoace, nici încolo. Le-a mai spus apoi, că pentru Brankovits are scrisori dela Mitropolitul, și astfel înfricați au subscris rugarea, ce o făcuse protopopul, și umbra să fie subscrisă de cât mai mulți și mai târziu fără știrea dânsilor a apăsă și sigilul comunei lor pe ea.

Procedura aceasta o desaproabă și ei, contrară miștii sănătoase, legilor țării, intențiunilor și ordinațiunilor regești, și este o mare îndrăzneală să cuteze cineva a vorbi în acel fel despre religiunea catolică a Domnitorului. Și ei cred, că toate aceste nu se fac fără știrea și autorizarea mitropolitului și a consilierului Tököly, amândoi mari sprijinitori ai lui Brankovits.

Dr. IACOB RADU.

Date cronologice la istoria catolicismului în Banat.

La anul 1716, ținutul între Dunăre—Tisa, Mureș și granița apuseană-sudică a Ardealului, a fost reocupat prin stăpânirea austriacă dela Turci.

De atunci, până la 1778, adevărat în decurs de 62 ani, ținutul acela a fost administrat ca o provincie neo-câștigată, ca »*peculium domus austriacae*«, sub numire de »*Banatului timișan*«, în formă independentă, prin un guvern provincial, numit: »*Administrația timișană*«, până la 1751 supus Consiliului de rebel și Camerei aulice, iar dela acel an numai Camerei aulice.

Actele de guvernare ale administrației, în decurs de 172 ani, au fost îngropate în deosebite arhive, fără să fie cunoscute, cercetate ori publicate.

La anul 1889 scriitorul zelos istoric Dr. Ludovic Baróti, după cercetări îndelungate, în parte le-a regăsit în arhivul di-

rectiei financiare din Timișoara, după o însemnată parte a documentelor prin scartări a perit, rămânând numai nescari frânturi, altcum și ca atari foarte *prețioase*, îndeosebi pentru istoria Banatului, până la încorporarea aceluia la fosta Ungarie, căci acele formează isvor bogat pentru a cunoaște referințele istorice, economice, industriale, finanțiale-etnografice, politice-bisericești, apoi de colonisări și dislocări ale comunelor românești, peste tot, pentru istoria culturală a Banatului. Actele acele istorice, în urmarea hotărârii luate de cătră »Asociațiunea istorică și arheologică din Timișoara la 1892, s'au publicat în *Magazinul* sau *Restritul istoric* (Adatiâr) începând cu 1894—1904.

După examinarea făcută din partea dlui Baroti, între actele din chestiune cele mai însemnate sunt așa numite *Rotule* sau *escerptele actelor*, cari total fac 177 fasc. cu 45725 poziții.

Actele sunt clasificate dela 1716—1753 după officii, toate în ord cronologic, din 1754—1760 numai în ord cronologic, dar fără considerare la officii.

Rotulele acestea s'au compus pînă anii 1820. Azi se află așezate în arhiva statului ungar în Budapesta.

Rotulele din chestiune ocur sub deosebire registre sau numiri, cum sunt:

»Hofrescripte« 1717—1754. — „Administrations-Circularverordnungen« 1718—1753 — „Verwalte ämter« dela Cianad, Becicherec, Panciova, Timișoara, Ciacova, Verșet, Uj-Palanca, Lippova—*Lugoj Făget*, Caransebeș, Orșova, toate din 1718—1754. Temesvarer-Stadtmagistrat 1718—1753, Comuniăt Teresiopol (Vinga) 1743—1753, General-Commando 1732—1753, Auswärtige Commando und Regiment-Commando 1717—1753, Temesvarer razzischer Stadtmagistrat 1721—1753, Corespondențe între administrația și consilierul aulic Baron Fr. Rebentisch 1725—1728, apoi cu Camera aulică 1731—1753, cu Tesaurariatul guvernial din Transilvania 1721—1753, cu deosebite orașe, județe și privați (1717—1753), Miscelane (1718—1737), Temesvarer Obermauthamt 1719—1741 și 1749—1753, — Buchhaltereii (1727—1753), Contracte 1717—1739 și din 1748, Urkunde u. Zeugnisse (1718—1753), Quittungen u. Reverse (1716—1753), Instructionen und Normalen (1716—1753), Fortification und Festungsbau (1748—1753), Miliz (1736—1753), Salsämter în Lipova, Timișoara (1718—1753), Mauthämter în Cianad, — Segedinul nou, Aradul nou, Panciova, Orșova-Mehadia (1718—1754), Turcica și Valachica (1738—1753), Katholische Geistlichkeit (1716—1753).

În toate registrele acum indicate ocure documente resfirate, cari privesc biserica de rit orientat și cea rom.-catolică, între cari și cele ce se referesc la propagarea și starea sf. uniri la poporul sârbesc și românesc din Banat.

Dreptce am judecat a fi de interes, ca acele documente să le dau publicității în ord cronologic, întregindu-le și cu altele, ante-ori contimporane.

Iată-le:

- A. 1366. **Missionarii minoriți pentru catolicizarea Românilor din Banat și jud. Hunedoara** aveau mănăstiri în Orșova, Caransebeș, Hațeg (le au până azi!). De sigur, la stăruința lor s'a făcut, că regele Ludovic cel Mare; cōndus de politica catolicizării Bulgaro-Sârbilor, cu ordinul său datat din Lipova, poruncește, ca toți preoții schismatici din județele Caraș și Cuvin să fie prinși și cu femeile lor cu tot să fie duși înaintea comitelui Benedict, care să procedeze în contra lor după ordinațiunea regelui, iar, mai apoi, ca în districtul Sebeșului nici în chinezat, nici ca nobil să nu poată câștiga funcțiuni celce este schismatic. În urmarea acestora Mich. Porece d'n Bolvașnița e lipsit de bunul său. Aceste dispozițiuni puțin rezultat a avut.
- A. 1428. **Sigismund regele**, reînoid ordinul lui Ludovic din 1366/7, dispune, ca în districtele Caransebeș, și Mehadia nime să nu cuteze a ținea preot schismatic, sub pedeapsa pierderii averilor, și oprește căsătoriile între schismatici și catolici. — (Sigismund nu era, de altfel, zelos aderent al catolicizării, căci doar sub el s'a întemeiat mănăstirea Peri din Maramureș (1430); tot el a fost celce s'a învoit, ca Ecaterina Brancovici să se mărite după Ulrich Cillei, cumnatul lui Sigismund, și sub condiția ca copiii să fie botezați și crescuți în credința »ortodoxă«.
- A. 1455. **Missionarul Ioan de Capistran**, vestitorul cruciatei în contra Turcilor, vine în părțile Lipovei, mai apoi în Sebeș. În 21 Sept. cneazul, jurații și locuitorii îl potesc, ca în drumul său să vină și la ei, unde era protopop gr.-or. Petru, și unde poate să facă, ca schismaticii să se întoarcă la biserica catolică. La stăruințele acelora, și călugării minoriți aflători în Banat s'au sufultat și au reînoid propaganda de unire, încât după

afirmarea scriitorului Wadding, I. Capistran ingentem collegit messem Valachorum schismaticorum.

Spre acest scop s'a folosit de puterea guvernatorului I. Huniadi, care la insistința castelanului Blasius din Lipova, cu d. Lipova 7 Febr. 1456 a dispus, ca preoții romani, hirotoniți de episcopul I. de Capha, din cetățile Huniadiane: Șoimuș, Hunedoara și Deva cu satele aparținătoare, să fie expulsați și duși înaintea călugărului Mihaiu Székely. Iar de mai înainte încă, adevărat la 6 Ian. 1456, scrie Capistran către domni din Ardeal, rugându-i cu tot adinsul ca bisericile românești să le ardă, căci acele sunt ca niște sinagoge ale satanei, iar pe preoți să-i alunge de pe moșiile lor, dacă nu s'ar converti (vezi Dr. Zenovie Păclișanu în »Cultura Creștină« nr. 1—2 1920 p. 29).

A. 1628. Reședința missionarilor franciscani era în Carașova condusă de Marcu Bundalaevici și cu soțul lui Ilie până la 1641. Acel călugăr în raportul său nu detaliază rezultatul propagandei, ci numai descrie starea ticăloasă a bisericilor catolice din părțile Timișoarei și Lipovei. Succesorul lui, minoritul Desmanici cu dno de 16 Iulie 1643 relatează Propagandei, că în Carașova a reparat biserica, a zidit reședința călugărească și pe locuitori, cari în jumătate erau schismatici, i-a adus la unire.

A. 1644. Succesorul lui, p. Anton Sulici, afară de Francisc Papucar, întoarce la unire întreagă comuna Secaș, unde a dispus pe călugărul Paul Hericich.

A. 1645. Turcii la insistința episcopului schismatic (a bună seamă din Verșeț!) prind pe Sulici și Hericich și legați îi duc la episcopia din Verșeț.

În satele mărginașe: Cârnecea Comoriste, Varadia, Gornia, Gerliște, Forotic, Doman, Cuptore, Călnic, Recita, Brazovă se găsesc 80 familii unite (vezi celelalte în »Unirea« 1892, p. 238).

A. 1708. Isaia Diacovici episcop gr.-oriental din Timișoara, cu reședința în Becicherecul mare, în rugarea sa de dno 8 Ian., dată către curtea împărătească, cere, că dacă Mitropolitul sau alt episcop sau vre-un preot s'ar uni cu biserica Romei, prin aceasta acela să fie considerat ca lipsit de oficiu.

- A. 1713. Episcopul gr.-or. din Arad, Ioaniciu Martinovici (1710 până 1722) care avea sub jurisdicția sa partea bantatică, de-alungul Mureșului spre răsărit, s'a unit.
- A. 1718. In suburbiile Timișoarei, Palanca, mare și mică, călugării franciscani, ținând predici în limba maternă la Sârbi și Români catolici (uniți), s'a unit și un preot gr.-ort. de 60 ani din Timișoara (Nilles, Symbolae, T. II, p. 804—809, Prayer, Monografia Timișoarei).
- A. 1721. Conferență publică în prezenta mitropolitului gr.-or și a altor 2 episcopi, precum și a guvernatorului bantatic. — Se statoresc modalitățile de unjune a schismaticilor cu catolicii și se hotărăște ca schismaticii să nu defaime unirea, ci dacă cineva s'a unit. fie preot, fie mirean, după trecere să nu se acuze cu fapte de acelea. după cari înainte de unire nu a fost pedepsit.
- A. 1734. Episcopul Ada bert L. B. Falkenstein (1730—1739), în scrisoarea dată către împăratul, zice că afară de mulțimea nespusă a celor ce s'au lăpădat de ereziă, numărul celor trecuți dela schisma grecească la unirea bisericii latine este de vre o două sute.
- A. 1734. Episcopul Vincentiu Ioanovici din Timișoara cu toată suita sa călătorește la Viena. și în urna consfătuirii părăsește unirea, de carea fu silit să se lase.
- A. 1734. Patriarhul sârbeș cu episcopul gr.-or. din Verșeț sunt de față la predicile missionarilor iesuiți din Carloveț și arhidiaconul episcop de Verșeț cu alți doi preoți se unesc (Nilles, o. c., p. 804).
- A. 1734. Episcopul Falkenstein, pentru lățirea unirii, propune sistemizarea parohiilor și înființarea episcopiei unite.
- A. 1732—35. Episcopul Falkenstein, în reprezentarea sa, de dto 16 Nov. 1732, cerând strămutarea reședinții dela Seghedin la Timișoara, ca motiv aduce, că de curând mulți s'au unit și s'ar mai uni (vezi: »Unirea« din 1892, Nr. 27. p. 214).
- A. 1736. Guvernatorul Hamilton din Viena scrie episcopului Falkenstein, că i-s'a prezentat conspectul protopopilor, parohilor, diaconilor, clericilor și mirenilor, cari în câteva luni s'au unit și lasă episcopului ea să iee la inimă lățirea unirii prin dotarea parohilor și zidirea bisericilor, cu atât mai vartos că în districtul Caransebeș, Orșova, Lugoj, Făget, Timișoara și Ciacova

națiunea română este foarte nemulțămîtă cu preoții săi schismatici. Falkenstein, în reprezentafia sa de dto 6 Ian. 1836, zice că: magna spes afulget, paucis temporis spatio universalem unionem subsequaturam schismaticorum.

- A. 1735. Aprilie 16. Episcopul rom.-cat. al Cianadului raportează, că unii din preoțimea sârbească (ratzische) cer dela dânsul asistență și patrociniu, dând asigurare, că și dintre popor mulți îi vor urma întru îmbrățișarea unirii.
- A. 1735. Nov. 9. Consilierul adm. Neffzer trimite comandantului Hamilton spre subscriere decretul, prin care parohului Petroniu Pópovici i-se dă stipendiul anual de 100 fl. (Actele de corespondință dela Gen.-Comando).
- A. 1735. Episcopul Cianadens Ad. Falkenstein, în calitate de episcop cu *rit latin și grecesc*, făcând raport la curtea împărătească despre starea diecezei sale, pentru lățirea sf. uniri între Români și Sârbi, între alte modalități, propune, ca în apropiere să se înființeze o episcopie unită. (V. »Unirea« an. 1892, p. 214.)
- A. 1735. Dec. 21. Consilierul adm. De Jean raportează comandantului Hamilton aflător în Viena, că doi preoți români vreau să primească credința catolică unită; iar cu d. 31 Dec. acelaș consilier raportează, că iarăș i-s'au anunțat doi preoți, cari voiesc să se unească (Gen. Com.)
- A. 1736. Ian. 6. Episcopul rom.-cat. Falkenstein raportează, că națiunea sârbă din zi în zi arată înclinare pentru unirea cu biserica catolică și că clerul încă se arată aplicat, ca biserica gr.-neunită să se unească. — Iar cu d. 14 Martie raportează, că deja a susținut conșpectul preoților întorși la unire și cu d. 19 Martie recurge la Impăratul, ca pentru clerul întors la unire să se asemneze stipendiu anual (Titula »Katholische Geistlichkeit«, din publicațiunile lui Barothi din Történelmi adattár).
- A. 1736. Ian 26. Administrația lasă consilierului Neffzer, ca după putință să sprijinească pe cei doi preoți sârbi, cari au primit unirea. (Notabene: sub preoți sârbi sunt a se înțelege preoți aparținători bisericii gr.-orientale).

- A. 1736. Ian. 31. Administrațiunea dispune provizoratului din Lipova, că în cauza neînțelegerii ivite între preotul nou unit Ion Popa și comuna Chesinț (lângă Zăbran) să facă raport și pe numitul preot să-l trimită la Timișoara (Correspondința cu provizoratul din distr. Lipovei).
- A. 1736. Febr. 9. Comandantul gen. și președinte Hamilton din Viena răspunde lui Neffzer, să se îngrijească, ca fondul contemplat pentru preoțimea unită, prin colecte și alte ajutoare să crească. Cu privire la fondul de zidire, instrucțiunea de lipsă a trimis o consilierului de rebel, Bosch
- A. 1736. Febr. 18. Acelaș răspunde lui Neffzer, că aprobă propunerea făcută pentru înființarea unui fond, din care să fie remunerați preoții sârbi, cari trec la religiunea catolică unită (G. C.)
- A. 1736. Martie 19. Petroniu Petrovici (Kirchendiener der röm.-kath. Religion, adică preot. gr.-cat.) din Timișoara se roagă de antistia comunală, ca să oprească pe Sârbi, de a batjocori ceremoniile religiunii rom.-cath. (G. Com.)
- A. 1736. Maiu 16 — Conspectul specificat al acelor protopopi, preoți, diaconi (dieci), clerici și mireni, cari lăpădându-se de biserica schismatică, au imbrătoșat unirea.
- A. 1736. La sfatul guvernatorului Banatului, cu numele Hamilton, și a secretarului aulic Benedict Neffzer, episc. Falkenstein cu d. 6 Iunie 1736 prezintă împăratului o reprezentare, în care, pentru promovarea unirii în Banat, se cere sistemizarea beneficiilor, respective dotarea preoților uniți, la număr: 12, și adică în comunele: Timișoara, Murani, Chesinț, Firiteaz, Făget, Fizeș, Goleș, Comoriște, Cacova, Fenloc, Wizma, Serezani, Kimerest (Temerest), Glavna. — Dotarea aceasta s'a și înfăptuit în urma rezoluției majestătice d. d. 31 Dec. 1736.
- A. 1736. Iunie 18. Administrația notifică lui Petroniu Petrovich, că comuna Făget, pentru grija pastorală prestată este îndatorată a-i da anual 60—80 fl. (Kath. Geistlichkeit).
- A. 1736, Iunie 27. Generalul președinte de administrație Hamilton din Viena scrie consilierului De Jean, că cu

- multă plăcere a înțeles din epistola ce i-a trimis, că își dă toată silința, că deja pe mulți schismatici i-a întors la religiunea catolică, și când se va reintoarce iarăși în Banat, va ști să remunereze aceea faptă salutară (Gen. Com.).
- A. 1736. Iunie 30. Administrația banatică asigură pe episcop, că totdeauna îi va da mână de ajutor, pentru întoarcerea celor dela secta sârbească la adevărata credință (Distr. Lipovei).
- A. 1736. Sept. 2. Parohul Gregoriu Better din Slatina notifică, că nu poate ținea în casa sa cu mâncare și beaură pe missionarul George Ellii, cu scop de a lăți religiunea catolică între sârbii din satele vecine. (Cei din Slatina sunt Români rom.-cat.)
- A. 1736. Sept. 20. Camera aulică ordonează, din considerarea că mai mulți preoți sârbi (ratzische) intenționează a trece la unire, și și mai mulți s'ar uni, dacă ar fi asigurați, că pe lângă stolă, să capete salariu anual de 100 fl., — că acum la început se pot aplica 5 preoți de aceia. (Hof. Rescripte.)
- A. 1737. Episcopul de Cianad, Falkenstein, raportează, că are multă speranță pentru unirea bisericii sârbești cu cea catolică. (G. G.)
- A. 1737. Iunie 15. Hamilton scrie lui Neffzer, că nu este străin, ca în Fabrica (Timișorii) să zidească o biserică unită, — cauza deocamdată să rămână în suspens, până ce se va regula chestiunea cu Extrafundcassa, Intrucât spesele de zidire s'ar putea lua din alt fund, să i-se notifice, că acei bani de unde se vor rebonifica fundului anticipator. (Gen. Com.)
- A. 1737. Aug. 2. Cancelaria aulică notifică, că după ce în Carasova s'au unit mai mulți, pe lângă missionarul de acolo să se mai aplice un alt soț, căruia să i-se plătească anual 250 fl. (H. R.)
- A. 1737. Dec. 30. Specificul stipendurilor împărțite din cassa principală, preoților sârbi întorși dela schismă la adevărata biserică. (K. G.)
- A. 1738. Maiu 10. Impăratul Carol VI aprobă înființarea episcopiei unite în Banat, cu Reședința în Moldova (veche) sau Uj-Palanca, împreună cu înființarea unei mănăstiri cu alumneat pentru 12 studenți. — Pentru edi-

ficarea bisericii catedrale, a reședinții și a mănăstirii se destinează venitele intercalare ale episcopiei rom.-cat. dela Oradea mare (1733 și 1736). Dotațiunea episcopoească se statorește în 2000 fl., a călugărilor: 1000 fl. și pentru studenți 500 fl. în sarcina »Cassei parohiale«. Dotațiunea aceasta se dispune a se hypoteca pe Dominiul Provizoratului Tokai.

- A. 1740. Aug. 22. Provizoratul din Lipova notifică administrației, că doi Turci de acolo nu vreau să primească credința catolică, la sfaturile Guardianului ar fi zis: de acestea nu vrem să auzim, mai bine dă-ne vin. (D. Lipovei.)
- A. 1741. Febr. 20. Episcopul cianadens Stanilovich propune curții imperiale, ca episcopia unită să se înființeze în *Lugoj*.
- A. 1741. Cancelaria Aulică cu dto 21 Sept. notifică, că preoților aplicați în Banat, pe lângă plata de 150 fl. și stolă, s'a mai aplacidat 15 metr. grâu, 30 m. Hartfutter, în loc de porci 5 m. cueuruz, 27 cară de fân și 20 stângini de lemne (H. R.).
- A. 1742. Iunie 4. Episcopul Stanilovich din Timișoara recomandă de protopop pe preotul din Fizeș Andreiu Misescu.
- A. 1744. Iunie 12. Provizoratul raportează despre rugarea comunei *Novo-Sello* (azi Neudorf, lângă Zăbran), cu privire la așezarea a 6 familii spălători de aur, din prediul Zabran, — anume, că acelea afirmă a avea pentru colonizare permisiune dela Administrație, despre ce cnezul lor promite a da deslușirile la Timișoara.
- A. 1744. Iunie 21. Provizoratul raportează, că cei 3 greci din Lipova, cari au trecut cu călugărul (Sofronie) în Ardeal, au fost prinși în Dobra, unde deja de 3 săptămâni stau închiși. Grecii din Lipova pe lângă cauție oficială cer eliberarea aceloră, deci (provizoratul) cere inviațiune, că poate să primească cererea aceloră, ori ce are să facă? (D. Lip.)
- A. 1744. Iulie 4. Provizoratul raportează, că conflusul popoului, care din cauza călugărului de acolo mai de tot a încetat, acum de nou se ivește, din motiv că acela ar fi profetit, că pentru păcatele cele multe ale celor

din Arad, în sărbătoarea sf. apostoli Petru și Pavel, cetatea se va nimici; ceace numai așa se va putea împiedeca, dacă poporul se va aduna în rugăciune la crucea din Lipova.

- A. 1744. Aug. 28. Provizorul Gebauer notifică administrației investigațiunea ținută în cauza învățăturilor propagate în districtele Lipovei și a Lugojului prin călugărul arestat. (Deci și în districtul Lugoj a făcut turburări călugărul Sofronie!)
- A. 1744. Nov. 18. Provizoratul raportează, că Gavriil Ristin care s'a dus cu călugărul în Ardeal și acolo a fost arestat, a fugit din arest și venind în Lipova s'a dus la ostași. Intreabă, că să-l aresteze ori ba? (D. Lip.)
- A. 1745. Maiu 3. Administrația dispune, ca colibele ridicate pentru sălășluirea peregrinilor la *crucea* din Lipova să se strice, crucea însă să rămână nevătămată.
- A. 1745. Iunie 16. Administrația diapune, ca Gavriil Ristin, care a fugit din arest, să fie de nou arestat. (D. L.)
- A. 1745. Sept. 14. Provizoratul raportează că crucea »sfântului« încă stă, dar colibele ridicate în jurul aceleia au fost stricate. Confluxul peregrinanților de un timp s'a mai micșorat, e probabil însă că, cu ocazia proximei sărbători, iarăș se va înmulți.
- A. 1745. Oct. 17. Provizoratul din Lugoj arată administrației, că prin repausarea preotului N. din Făget, parohia *unită* de acolo a devenit vacantă (azi nu este parohie unită).
- A. 1746. Aug. 8. Canonical cianadens Mayer se roagă de administrație, să se facă pașii la locurile competente, ca missionarii trimiși pentru unirea credincioșilor sârbi să nu fie împiedecați în scopurile lor prin preoți schismatici.
- A. 1746. Dec. 31. Administr. dispune Provizor. din Lugoj, ca numai decât să iasă la Temerest, cu scop ca pe locuitorii de acolo să-i îndemne și îndatoreze la primirea unirii și a s. sacramente.
- A. 1747. Aprilie 28. Provizoratul din Lipova raportează, că crucea ridicată cu 2 ani înainte încă stă, că peregrinajul la aceea, care stătea zilnic din 50—60 persoane, acum cu totul a încetat.

- A. 1747. Maiu 10. Proviz. raportează, că la crucea din Lipova schismaticii, atât din Banat, cât și de dincolo de Mureș, în număr mare se adună.
- A. 1747. Se vorbește de consignarea protopopilor, preoților, diaconilor și diacilor.
- A. 1749. Aprilie 29. Episcopul rom.-cat din Timișoara arată Împăratului cele ce sunt a se face în dieceza sa, îndeosebi cu privire la augmentarea religiei ortodoxe (catolice!) în Banat.
- A. 1750. Aprilie 8. Episcopul rom.-cat. de Timișoara susține unele puncte referitoare la lățirea religiunii catolice în Banat.
- A. 1750. Iulie 4. Provizoratul din Lipova raportează, că comuna Zăbran a declarat, că vrea să fie reunită și nici decât nu intenționează a trece la unire. Deci funcțiunile preotești nu lasă a se săvârși prin preotul Nedelkoviciei din Zăbran, ci la mandatul episcopului, prin popa dela Nero (Neudorf) — Novosello.
- In urmare Administrația ordonează, ca Provizoratul să facă dispunere severă, ca preotul Nedelkoviciei dispus provizorie la Zăbran să fie acceptat din partea comunei, iar soția reposatului preot Mișea să fie scoasă din casa parohială, carea împreună cu pământurile (Acker und Wiesen) să se predea lui Nedelkoviciei.
- A. 1751. Martie 13. Provizoratul din Lugoj raportează, că unii din Temerest au îndrăsnit a merge la episcopul român (?) din Timișoara, ca să se plângă împotriva ceremonialelor bisericii unite.
- A. 1751. Aprilie 13. Rescriptul aulic notifică că grija parohiei unite din Oradea Mare s'a încredințat arhidiaconului unit Popovici, care a fost în dieceza Orăzii Mari. (Hof-decrete.)
- A. 1751. Aprilie 20. Acelaș raportează, că protopopul unit Petro Petrovich din Timișoara, împreună cu subprovizorul Scheffenacker, au ieșit la Temerest, spre a investiga diferențele religioase de acolo, cu care ocazie s'a dovedit, că acei Temeresteni voiesc să rămână în religia r. g. (cred: ritus graeci).
- A. 1751. Aprilie 30. Administrația dispune Provizoratului din Lugoj, că pe Dragan Gatta primipilul din Temerest, sub bună pază, să-l trimită la Timișoara, pentrucă

după plânsoarea dată din partea protopopului unit Popovich, — acela ar fi făcut abuz cu s. cuminecătura (?), o a împărțit sub pruni.

- A. 1751. Aug. 18. Provizoratul sușterne investigația instituită prin preotul Nedelkovits Nicolau din Zăbran, asupra credincioșilor de acolo, acuzați că ar fi defecționat.
- A. 1752. Martie 10. Administrația reacearcă pe episcopul Engel din Timișoara, să facă ca preotul unit Waynagi cât mai curând să fie instalat, în locul preotului fugit din Fabrică, Petru Pop.
- A. 1752. Aug. 17. Subprovizorul Scheffenacker din Făget raportează, că preotul român Pop Domitro se căiește împotriva românilor uniți, că aceia au plătit contribuția de fum episcopului sârbesc din Timișoara, și că aceia încearcă să părăsească religia creștină catolică, în care s'au botezat și s'au cununat.

NB. Parohia Temerest ca *semper unita* (1744) a subsistat până la 1766.

- A. 1752. Nov. 30. Adm. transpune provizoratului din Lipova, spre opinare și raport, plânsoarea spălătorilor de aur din Zăbran, că au fost lipsiți de pământuri, cari s'au dat coloniștilor germani nou-așezați în Guttenbrun, și întreabă, că aceia nu s'ar putea trimite la Novo-Sello sau în parte la Șetdin (Saudia—Schöndorf), în parte la Kisfalud, și apoi pământurile acelor să fie împărțite la coloniștii germani nou-așezați în Guttenbrun, iar cele 4 familii unite din Zăbran provizoratul le-ar putea trimite la uniții români din Bulci. (Distr. Lip.)
- A. 1753. Maiu 15. Provizoratul raportează, că familiile spălătorilor de aur, cari au format comuna Zăbran, trecând Mureșul, au părăsit comuna (D. L.), atunci au venit alte familii din Zarand.
- A. 1753. Iulie 8. Administrația reacearcă pe canonicul Mayer, să dea atestat autentic despre capacitatea celor doi preoți, Egereshi și Petrovici, cari au recomandaje pentru obținerea beneficiului vacant din suburbiul Fabricii, iar cu d. 9 Iulie se cere opiniunea aceluiaș, că administratorul parohial graeci ritus Demetriu Georgievici vrednic este pentru beneficiul parohial vacant? Cu dto 14 Aug. admin. cere opiniunea cano.

Mayer, despre calificația necesară a lui Moise Plașojevici, care asemenea a recurs pentru parohia vacantă din Fabrică.

- A. 1753. Oct. 25. Administrația notifică canon. Mayer, că Maiestatea Sa a conferit beneficiul mai mare vacant dela biserica unită din Fabrică lui Egereshi, iar celalalt lui Dem. Georgevich. (G. C.)
- A. 1753. Nov. 12. Adm. dispune, ca cele 12 familii din St. Ana, să nu se colonizeze în Zăbran. Cu privire la emigrarea acelor familii, notarul din S. Ana a făcut pasapoarte false, pentru care acela a fost lipsit de oficiu, și doue familii germane, cari au voit să se așeze în Zăbran, au fost arestate (19 Dec. 1753).
- A. 1754. Rescriptul aulic, prin care se aprobă constituirea provisorie a preotului Dem. Popovici în Fabrică.
- A. 1754. Septembrie 3. Rescriptul aulic dispune, ca celor trei preoți (Popen) din Fabrică să se dea deputatul anual: grâu 15 m., cucuruz 15 m., oves 30 m.

I. BOROȘ.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Chestiunea catehezei.

Cateheza în școlile primare.

De când au apărut articolele mele, despre religie în general, și despre cateheză în special, pe paginile acestei reviste (nr. nr.ii 5, 9 și 11—1914; 2, 15—1915, 9—1916), am trăit câțiva ani, în cari evenimente de cea mai capitală importanță s'au perindat cu repeziciune uimitoare, încât abia ne putem da seamă despre importanța lor reală. — Aceste evenimente istorice, cari au schimbat radical principii și stări de lucruri, dominante în multe veacuri de-arândul, au adus pentru noi împlinirea visului de aur „stropit cu lacrimi, copil al suferinței“: unirea tuturor Românilor în aceeaș țară.

Dacă Dumnezeu ne-a făcut și nouă dreptate, prin desrobirea tuturor celor robiți, — aceasta mare și minunată desrobire pretinde o muncă uriașă, neîncetată, febrilă, cuminte, a tuturor forțelor cinstite ale României mari, pentru închegarea, organizarea, susținerea și întărirea țării noastre. Una dintre forțele mari, menite să îplinească aceasta dorință și datorință, e religia. Trecutul recent a dovedit din belșug, că fără

credință conștie, fără religie lucrătoare, temelile statelor sunt șubrede, nestatornice, răcind și stingându-se simțul religios din sufletele oamenilor, țările și neamurile sunt nimicite, răsturnate.

Nădejdea țării, a neamului și a viitorului nostru, comoara scumpă a tuturor, e tineretul, copiii. Fără ei țara ar fi un cimiter imenz, rece, tăcut și gol, casele pustii și neamul nostru și numele lui șters din cartea istoriei. — Și cum fără religie creștem adevărați ologi, neputincioși sufletești, și luăm singurul razim adevărat al sufletelor tineretului, care n'are altă îndreptare și îndrumare pe căile întortochiate a vieții: e datorința tuturor oamenilor de bine, să se îngrijască de creșterea religioasă-morală în școli.

Sufletul copiilor este ca ceara; întâiele impresii, din vremea trezirii la conștiință, lasă urme neșterse, cari, în mijlocul viforelor de mai târziu chiar, sunt în stare să-i oprească dela prăpastia morala, sau să-i ducă la prăpastie morală, dupăcum au fost acele impresii. — Și e constatat, prin experiențe, că sufletul copiilor *însetează după religie și credință*; e constatat, că copii de 6—7 ani, *pe lângă egală pricepere pedagogică și diligență*, mai ușor și mai pe mult timp păstrează în minte religia, decât alte studii. — Pe lângă aceasta parte teoretică a creșterii religioase, care e neapărat de lipsă să se înceapă cât se poate mai curând, biserica, altarul, preotul, cântările, oamenii, ingenuncherile, ș. a. toate frapează sufletul copiilor, cari deja sunt conștienți în măsura de a observa ceea ce e neobișnuit. Iau seamă, că trebuie să fie mare puterea lui Dumnezeu, dacă atâția oameni mari, bătrâni cărunți chiar, cu atâta smerenie îi cântă laude și preamărire. Impresiile aceste rămân aproape totdeauna și pe mai târziu tot vii, încât și acest câștig din ducerea lor la biserică înseamnă un foarte însemnat pas, spre o viață religioasă-morală adevărat creștinească, roditoare de fapte bune.

E foarte greșită părerea unor filosofi, ca tineretul numai la 18 ani să ajungă la studierea ori ascultarea religiei! Pe atunci, când necredința, cărțile rele, prietini răi, patimile mari ale firii omenești au stors multora din ei orice scântee de dorințe a supranaturalului, orice putință de a crede, — atunci e prea târziu! Capetele micilor copii sunt umplute cu fel și fel de versuri, strâmbături și prostii, ca părinții să se poată produce cu ei înaintea oaspeților, ca și cu niște câni dresați. —

Până ce sunt capabili de tot ce e bun și nobil, până ce nu se stinge orice simț, ce nu are ca obiect materia brută, — până atunci să se verse în sufletul lor elementele credinței, iubirea față de Dumnezeu, să aibă măcar idee despre supranatural! Altcum, ne facem noi înșine vinovați pentru răcirea simțului religios, pentru necredința, imoralitatea concetățenilor, pentru veșnicile tulburări, agitații și neîndestuliri, pentru bolșevism, cu toată ceata relelor ce umblă în urma acestei plăgi a omenirii. — Neamul românesc e ca un stejar puternic, pe care furtunile grele și viforele cumplite ale unui trecut, mai mult dureros, de 2000 ani nu a fost în stare să-l doboare. Abia câteva crengi uscate au fost rupte, prin aceasta însă s'a curățit trupina! Necredința, creșterea fără religie ar fi viermii, cari ar măcina acest stejar falnic, și cari încuibându-se, ar face ceea ce n'au putut face veacurile: l-ar doborî la pământ! Cine nu vrea să vadă o astfel de perire rușinoasă a noastră, să-și pună toate forțele pentru încunjurarea răului.

Deci religia trebuie să se propună în *întreg* cursul studiului, dela început până în capăt, ținând pași cu progresul în celelalte studii, pentru contrabalansarea eventualelor otrăvuri de necredință. — Progresând în aceasta privință, ca racii, — mai înainte de toate e nevoie neapărată de *sporirea orelor de religie*. — În școlile primare, mai vărtos în cele rurale, unde nu te poți baza pe aceea, că elevii vor studia acasă cele explicate în școală: 2 ore la săptămână sunt prea puține. Să te ocupi într'o singură oră cu 6 clase, cu material și capacitate deosebite, și încă așa, că acolo în școală să învețe totul, acasă nu, — e imposibilitate morală și fizică să produci rezultat, având numai 2 ore la săptămână. — Pentru ca, la sfârșitul studiilor, elevul să aibă cunoștința generală limpede despre materialul întreg, trebuiesc 4, sau cel puțin 3 ore de religie deplin la dispoziția catehetului.

Religia e punerea în practică a celei mai necesare virtuți: ascultarea! Pretindem dela elevi ascultare, altcum e imposibilă ordinea; tocmai așa și Dumnezeu, pretinde ascultare dela toți oamenii, pentru susținerea ordinii morale. Deci sporirea numărului orelor, pe lângă aceea, că dă timp la studiarea temeinică a religiei, în loc să fie păgubitoare, e folositoare din toate punctele de vedere. Cine stă între biserica Domnului Hristos și între copii, oprindu-i dela însușirea temeinică și limpede a celui mai folositor studiu, precum și a legilor bise-

ricii: acela calcă în picioare, nu numai dreptul omenesc, ci și dreptul dumnezeesc.

Avem nevoie urgentă de *manuale* mai ușoare, uniforme, și de un plan bineprecizat, uniform și obligător. În privința aceasta stăm rău de tot. Plan uniform și corăspunzător împrejurărilor noastre speciale n'avem, deși de mult timp e așteptat cu nerăbdare. Cateheții își fac ei planuri, fieștecare după priceperea și voința sa; astfel, la mutări și schimbări în personalul acestora, se nasc foarte multe inconveniente, și peste tot nu se poate ajunge la un sistem uniform. — Cei de pe granițe (jud. Bihor, Sălaj, Sătmăr, Arad etc.) ajungem cu foarte mari greutate la manuale; adeseori n'ajungem de loc la ele și suntem nevoiți a lucra după memorie, ceea ce, la copiii dela sate, știe oricine, ce înseamnă.

Preotul trebuie să catehișeze *personal*, căci are poruncă directă dela Mântuitorul spre aceasta (Mat. 28, 19). — Din însemnătatea enormă a catehizării se poate deduce și însemnătatea datorinței preotului de a catehiza. Invățătorul poate să-i învețe pe elevi la recitarea pe de rost a religiei, dar preotul, fiind specialist, el trebuie să explice elevilor cele de lipsă pentru priceperea lucrurilor.

E firesc, că propunerea religiei n'aduce nici un rezultat, dacă nu se face conform cerințelor pedagogiei. Trebuie să se predea obiectul după priceperea elevilor, cu exemple din viața de toate zilele, cunoscută și de ei; la biblie cu ilustrații, al căror rost încă e, ca să țină mai ușor minte. — Răspunsurile mașinale la întrebările din manual, cu absoluta nepriecere a lucrurilor și a cuvintelor, n'ajung nimic. Pe ora viitoare elevul uită cuvintele înșirate acolo, fără să știe ce a spus; esența n'a priceput-o și deci la sfârșitul anului școlar nu va ști ce a învățat. Sunt dese cazurile, că elevii unei școli întregi nu sunt în stare, să răspundă o vorbă, dacă se schimbă 2—3 cuvinte din manual. — O astfel de propunere nu-și ajunge scopul; e pierdere de vreme, bătăe de cap pentru elev și nici un folos moral. Catehetului poate fi e mai ușor, dar datorința mare și sfântă astfel nu și-o împlinește!

După ce și așa avem prea puține ore de religie, acelea măcar trebuie ținute cu punctualitate, ca în cursul unui an școlar, care la sate se poate socoti numai pe lunile de toamnă târzie și de iarnă; cel puțin esența studiului religiunii să fie prelucrată de catehet și de sufletele elevilor.

Chestia catehezei e una din cele mai însemnate; merită toată silința, toată bunăvoința, toată dragostea și interesarea celor în drept. La școlile noastre rurale absențele iau proporții adeseori înspăimântătoare. Am avut prilej să constatez, că adeseori nici învățătorii, nici preoții nu se silesc să contrângă pe cale legală pe părinții neglijenți, nepăsători și nepricepători de adevăratul bine al copiilor lor. Și foarte adeseori se constată o neglijență de nepriceput, întru executarea ordinelor privitor la absențe, din partea organelor administrative, cari ar trebui să dea mână de ajutor totdeauna, când e vorba de binele țării, și ar fi datori să nu facă iluzorii și ridicule ordinele, cari dispun pedepsirea părinților neglijenți în trimiterea copiilor la școală. Fără măsuri energice în privința aceasta, toată truda noastră e zădarnică!

Să ne punem la lucru deci! Umăr la umăr, toate forțele cinstite și doritoare de întărirea acestui neam, atâtea veacuri lăsat cu voia în întuneric, și atât de dușmănit și invidiat astăzi, — sunt datoare a lucra la o regenerare sistematică și sănătoasă a vieții religioase-morale, fără de care nu este mântuire pentru noi!

Ceice am trăit timpurile istorice ale unirii tuturor Românilor, să lucrăm din răspuțeri la întărirea țării noastre! — Iar când Dumnezeu sfântul va binevol să vedem întrupat și celalalt vis strălucit și luminos al nostru, împlinirea și pentru noi Români a testamentului Domnului Hristos: *ut omnes unum!* ca toți cei Romani de sânge, să ne unim în o credință: atunci va fi praznic pe acest pământ. Ah! atunci ar salta munții carunți și s'ar veseli văile; bucurie ar șopti izvoarele și toată suflarea acestui scump pământ al României noastre. Atunci s'ar rosti în adevăr, cu evlavie și veselie mare, cuvintele frumoase de odinioară, dar durere, neîmplinite atunci: *Laetentur coeli et exultet terra!* — Atunci s'ar bucura în adevăr ceriul și ar sălta pământul; atunci s'ar înălța un melodios și plin de înălțător avânt sfânt: Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire! — Atunci țara noastră, legată de Apus, nu numai prin sânge, ci prin nerupta legătură a credinței, ar lua un avânt ne mai visat și ne mai pomenit, ar „străluci ca soarele aci în răsărit!“

Dar și până atunci, cu toții să lucrăm la întărirea credinței, a religiei, în mijlocul neamului nostru, și prin ea la întărirea țării scumpe, a României noastre!

GHEORGHE M. PTEANCU.

Pentru limba liturgică.

I. „Doamne îndură-te spre noi“.

— Reflexiuni la articolul Păr. I. Sângeorgeanu.¹⁾ —

Am cetit și recetit articolul amicului Iosif Sângeorgeanu din Nr. 6 al „Culturii Creștine“, referitor la răspunsul: „Doamne, îndură-te spre noi“. Câte-va reflexiuni, ce urmează, cred că vor contribui la lămurirea chestiunii discutate acolo.

    Iată-le:

I. Înainte de toate, trebuie observat un lucru. Este cunoscut, că găsești în unele limbi expresiuni proprii, cari *adequat* nu le poți traduce în altă limbă. Neputând găsi expresia corespunzătoare, *adequată*, întocmai, trebuie să te mulțamești cu o apropiere de înțelesul expresiunii primitive. Așa avem în franceză expresia și construcția cu impersonalul *on*. În limba germană poți zice că îi corespunde *adequat*, exact: *man*. De ex.: *on dit que on ne veut plus de guerre* = *Man sagt, man will keinen Krieg mehr*. — Dar românește? — Știu, din experiența proprie, câtă bătaie de cap le trebuie elevilor, ca să aflu expresia corespunzătoare: pricep înțelesul, dar nu le vine cuvântul: am ajuns uneori și la șase expresii ori construcții. Trebuie să zici, că toate sunt corecte, dar nici una *adequată*. *On dit, man sagt*, după împrejurări îl poți traduce cu: se zice, cineva zice, tu zici, noi zicem, oamenii, lumea zice. Câte odată una nu se potrivește, altădată, da. — Așa, în exemplul de mai sus: vom traduce corect partea întâiu: se zice că... dar partea a doua, tot *on*, însă: nu se vrea, nu mai merge. Trebuie spus: se zice, că nu mai vrem războiu, ori oamenii, lumea... nu mai vrea războiu!

Se pare, că și expresia frumoasă greacă *kyrie eleison* are acelaș cântec: este așa de proprie limbei grecești, cât *adequat* nu o poți reda în altă limbă. De aci îmi explic introducerea ei și în liturgia și ritul latin, fără a o traduce. De aci se explică, peste tot, introducerea cuvintelor străine într-o limbă: neavând expresie *aidoma*, la fel: întrebuițezi pe cea străină, până îi găsești echivalentul! — Dura *necessitas*!

Această reflexie ne arată, că nu trebuie să ne mirăm, dacă pentru aceeaș expresie greacă găsim în limba română mai

¹⁾ Vezi „Cultura Creștină“ Nr. 6 din a. c.

multe forme. Suntem de acord cu autorul, că nici o formă nu redă adecuat, perfect, sensul expresiunii grecești. Tocmai de aceea nu m'aș fi mirat, dacă și orientalii ceilalți ar fi introdus expresia în forma ei genuină greacă¹⁾, cum au făcut latinii, deși ritul latin nu e la fel cu cel grecesc. Latinii aci s'au dovedit mai puțin egoști!

Nici „Doamne miluește-ne“, nici „Doamne îndură-te spre noi“ nu corespunde formei grecești *kyrie eleeson*. De acord! „Doamne, miluește“ se apropie. Autorul se îndoește, dacă și „Doamne, îndură-te“ se apropie. — Aci am de observat ceva, ce tocmai va lumina și pe autor și cred, că-l va face să admită, că „Doamne îndură-te“, „îndură-te“ în limba vulgară are înțeles de milă. — Am auzit, în mai multe părți românești, chiar pe unde în biserică se cântă: „Doamne miluește“, la ușa bisericilor și pe stradă, câte un nenorocit strigând: „îndurați-vă“ de un orb, schiop ș. a. m. departe. Deci geniul limbei române admite, ca nenorocitul să ceară *milă* prin cuvântul *îndurați-vă*.

Cum explicăm acum faptul acesta cert: ca îndură-te, îndurare, îndurător, românește exprimă milă? Admitem, de acord, că latina clasică nu cunoaște sensul milos la cuvântul primitiv: *durum*; ci tocmai din contră! Cor durum, verbum durum! — Cum se face, ca îndurare să exprime tocmai sensul contrar? Noi credem, că particula *în* trebuie luată în înțelesul unui *alpha privativ*, ca: azot etc. Avem și alte exemple, unde *în* ajută a forma un cuvânt compus, cu înțeles *contrar* celui simplu primitiv: activ-inactiv; pur-impur, ofensiv-inofensiv; cult-incult! — Pentru eufonie se pare că uneori *în* s'a confundat cu *în* și se rostește la fel; alteori s'a păstrat sunetul pur de *i*, în înțeles de *alpha privativ*. — Precum din amic, punând pe *în* înainte, faci inamic și inimic, exprimând tocmai contrariul dela amic: așa și din *durum*, *durare*, vulgar, potrivit cu geniul latinei și a fiicelor ei, cu timpul s'a putut forma noul cuvânt, necunoscut clasicilor: *îndurare*, în înțeles de *a muia*, *a înduplecă*, *a mișca* spre milă. Spiritul formațiunii e deci latin, potrivit cu geniul limbii. De aceea bine s'a format cuvântul și formațiunea trebuie păstrată, necum luat cuvântul slav *milu*, care va trebui înlocuit, cu timpul, ca și alte cuvinte slavone, cu cele latine ori de formațiune latină. — Iată de ce socotim că,

¹⁾ Ea se găsește numai la unele liturgii orientale.

potrivit geniului limbii române, mai potrivit și mai bine exprimă *mila: îndură-te*, decât slavonul *miluește*. — Chiar dacă, caeteris paribus, expresia slavonă nu exprimă mai mult decât cea latină, preferim, ca latini, pe cea latină.

II. Cum rămâne însă cu „*spre noi, spre el, spre ea*“ etc.? De ce uua singură expresie să o dăm prin mai multe expresii și toate corecte? — Motivarea mai multor expresiuni, pentru una singură, se evidențiază din observarea preliminară din punctul I. — Expresia greacă *kyrie eleeson* trebuie socotită ca *idiotism* grec, particulară limbii grecești, și așa de particulară limbii grecești și proprie, încât perfect, adecuat, nu-i găsești expresie în limbile noastre. — Au și latini, cum bine observă autorul, cuvinte pentru *milă*: *misereri, misericordia, misericors*; toate bune la locul lor, dar cu toate acestea au admis pe *kyrie eleeson*!

Sf. Gregorie cel Mare, așa zice Breviarul roman, la serbătoarea lui, a ordonat, ca în liturghie să se zică de nouă ori: *Kyrie, eleeson* (6) și *Christe, eleeson* (3). Asta, în fiecare liturghie. Mai întâlnim și *Eleeson* imas, în Vinerea mare. *Kyrie eleeson* tipic mai vine și la rugăciunea pentru repositi. Dar îndată ce e vorba de altă construcție, referitoare la aceeași idee, de *milă, îndurare*, latini întrebuințează alte forme, ca *miserere mei, Deus, misereatur nostri, etc.* Așa trebuie făcut, cred, și românește. Și atunci, după înțeles, vom completa *îndură-te* cu complementul respectiv. De sigur, e greșală, a pune un complement, când înțelesul cere altul. Așa, în cazul citat de autor, *îndură-te spre noi* nu merge, când se spune: să ne rugăm pentru *ei*. Asemenea greșeli se îndreaptă la o nouă ediție.

Mai grea ne pare altă latură a chestiunii. Parecă astă împrejurare a făcut și face, ca expresia: *îndură-te spre noi* să nu fie așa de populară, cum ar trebui. E vorbă de complimentul acestui verb. Cu ce se exprimă? Cu *spre*? Tot la uzul popular trebuie să căutăm lămurire. Cât îmi pot aminti, în părțile din vechiul regat, unde am auzit expresia *îndurați-vă*, complimentul l-am auzit cu *de*: *îndurați-vă de mine*, de un nenorocit: a se îndura *de* cineva. Poate că în părțile Ardealului să fie uzat și *spre*: dar în orice caz, nu cred ca *spre* să fie mai popular, decât *de*. Acelaș inconvenient îl are și *miluește* slavon. În uzul liturgic se spune: *miluește-ne*. Dar în uzul comun din Regatul vechiu pare mai întrebuințată forma re-

flexivă: *a se milui* de cineva — decât *a milui* pe cineva. De aceea și *Doamne miluește-ne* a rămas mai mult în biserică.

Treaba editorilor noi, în comun acord cu autoritatea respectivă, rămâne, să coregă ce vor crede necesar și să adopte expresia mai potrivită. Ținem însă să accentuăm, că orice modificare s'ar face, trebuie făcută în spiritul limbii. Dacă în trecut s'au impus cu de-a sila slavonismul, îndată ce împrejurările permit, se cuvine a lepăda haina străină forțată și a ne îmbrăca cu stofă indigenă: ne șade mai bine¹⁾.

Prof. Dr. P.

II. „...marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru etc.“

Liturgiile mai noi, cel dela Blaj ediția din 1905, și cel dela București din 1912, reproduc textul liturgic așa, cum este pus în fruntea acestor șire: „Și să fie îndurarea (la Blaj — milele, la București) marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos cu voi cu toți“.

Adeseori însă, mai ales preoți tineri, trebuind să rostească aceasta exclamațiune fără de carte, din ușa altarului cu fața către popor, îi auzi că mai adaug un *a*: Și să fie îndurarea marelui Dumnezeu și ~~a~~ Mântuitorului etc.

E corect așa?

Cred, că e corect. Și iată, pentrue:

După regulile gramaticii și sintaxei românești, dacă atributul, ce stă în cazul genitiv, urmează imediat după substan-

¹⁾ Concluzia, în aceeași ordine de idei, a autorului acestor reflexiuni, o dăm aci:

Primenirea aceasta tot de acolo se va întinde mai mult, de unde a pornit: din Ardeal, și anume dela uniții Ardealului. Se cere însă mai multă încredere din partea neuniților, mai ales cei din vechiul regat ar trebui să devie mai obiectivi și să nu țină morțiș la formule seci. Aci în Ardeal văd, că și oameni ortodoksi de valoare, și din vechiul regat, recunosc, la orice ocazie, că renașterea națională se datorește românilor uniți. Un profesor dela universitatea din Cluj, fost comisar ori delegat minișterial la examenul de maturitate din Iunie a. c. la Blaj, cu multă convingere spunea tinerimii școlare, cum a existat și există în poporul român spiritul de filozofie: a cerceta adevărul, ori unde ar fi; și a-l iubi, ori unde l-ai găsi. La Români filosofia neamului din fașă e altoită cu filosofia creștinismului. Complet însă este altoită pe credința lui Petru și a urmașilor săi: nu-i creștinism complet fără de Roma. Ubi Petrus, ibi Ecclesia, spunea sf. Ambr sie, în veacul IV!

tivul, al cărui înțeles îl determină mai deaproape, fie direct, fie mijlocit, atunci înaintea aceluia genitiv nu se pune articolul posesiv *al, a*, decât numai atunci, când substantivul determinat n'are articol enclitic.

Aș putea cita exemple, ori cât de multe, căci această regulă n'are excepții, decât numai în licențele poetice; dar mai bucuros reproduc versuri, pe lângă alte motive, și pentru ca să mai stropesc cu nițică rouă binefăcătoare uscăciunea regulilor gramaticale:

- „Atâtea patimi plâng în *glasul Cuvântătorului părinte*¹⁾
 „Și atâtea dor aprind în inimi de *clipa rășbunării*²⁾ sfinte.
 „— Bătrânul mag înalță fruntea, ce sfânt e *graiul gurii*²⁾ sale
 „Din el va răsări *norocul acestui neam*¹⁾ sfârșit de jale.“

(„Apostolul“ de Goga).

Cuvintele cu litere cursive sunt exemple pentru regula noastră de mai sus.

Textul din liturgier e după exemplele însemnate cu numărul (1), întru cât genitivul e al unui adjectiv ori pronume și se referă la substantivul ce urmează după el, și numai prin mijlocirea acestuia se referă și la substantivul dinaintea lui: „Și să fie îndurarea marelui Dumnezeu... cu voi cu toți“. Partea aceasta deci e bună. Înaintea genitivului „marelui...“ nu s'a pus articolul posesiv „a“, fiindcă genitivul acesta urmează îndată după substantivul „îndurarea“.

Urmează partea greșită (? Red). Regula e: Dacă genitivul atributiv nu urmează îndată după substantivul determinat, ci e despărțit de acesta, prin unul sau mai multe cuvinte, atunci înaintea genitivului se pune articolul posesiv „a“, „al“:

- „Și din neguri dintre codri tremurând s'arată luna
 „Doamna mărilor și a nopții varsă liniște și somn.“

(Eminescu: Scrierile III.)

- „Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
 „Se scutură salcâmii de toamnă și de vânt“.

(Eminescu: „O mamă!“)

Atributele în genitiv, „a nopții“, „a sfântului mormânt“ au articolul posesiv *a* înainte, fiindcă „a nopții“ e despărțit de substantivul determinant „doamna“, prin două cuvinte: „mărilor“ și prin „și“. „A sfântului“, deasemenea are articolul posesiv, fiindcă e despărțit, prin cuvântul „negre“, de substantivul „criptei“, la care se referă, prin mediarea substanti-

vului „mormânt“. Urmând acestor regule, textul din liturgier va suna corect:

„Și să fie îndurarea marelui Dumnezeu și « Mântuitorului nostru Isus Hristos cu voi cu toți“. Înaintea genetivului „Mântuitorului“ se pune articolul posesiv *a*, fiindcă acest genetiv e despărțit de substantivul „îndurarea“, al cărui înțeles îl determină, prin trei cuvinte: 1. „marelui“, 2. „Dumnezeu“, 3. „și“.

ICRAN.

PS. Imi permit să reflectez la șirele de mai sus următoarele:

Cuvântul „Mântuitor“ este, ca și „marele Dumnezeu“, o apozitie dată lui „Isus Hristos“.

Nu este vorba aci de două persoane dumnezești: „marele Dumnezeu“ (Tatăl) și „Mântuitorul nostru Isus Hristos“ (Dumnezeu-Fiul), ci se cere, la acest loc din liturghie, mila Dumnezeu-Fiului, a lui Isus Hristos, marele Dumnezeu și Mântuitor al nostru, prin urmare acel *a* nu are loc aci. Altcum, punându-l, ar trebui să înțelegem, că e vorba de două persoane dumnezești diverse, așa cum am zis mai sus.

Dar, dacă e vorba de frază românească, mi-se pare că ar trebui să zicem și mai corect: „Și să fie... marelui Dumnezeu și Mântuitor al nostru șcl., precum d. p. zicem: bunului prietin și binefăcător al meu.

Atributul adiectival *mare* referindu-l la ambele apozitii, după ce acest atribut este articulat, cele două apozitii trebuie să rămână ambele nearticulate, și atunci articulăm numai al doilea atribut: *al nostru*, care se referă mai deaproape numai la „Mântuitor“.

Așa mi-se pare, că ar fi mai românește!

Dr. M.

Insemnări.

Statificarea școlilor și biserica. Sărmană biserică românească din unele provincii unite! Până aproape de curând erai singura ocrotitoare a neamului nostru subjugat. Tu ai fost, după împrejurări și timpuri, luminătoarea și mângâietoarea sinceră și înțeleaptă a poporului din umilele noastre sate. Slujitorii tăi cucernici luat-au partea leului din toate durerile, suferințele, umilirile și nenorocirile fiilor lor spirituali, având singur ei rol important în luptele și sbuciumările de

atâtea ori seculare ale poporului românesc. Când nu erau din sângele nostru nici financieri, nici magistrați, nici pretori, nici prefecti, nici ministri și când toți cei dela cărma țării erau una, în acțiunea sistematică pentru suprimarea culturii noastre naționale, tu, luptându-te cu dușmanii noștri și uneori cu nepriceperea fiilor tăi seduși de răuvoitorii lor, ai ridicat temple acestei culturii prigonite, lăsându-ți altarele tale în mizerie: fără averi, fără decoruri.

Acum, când a sosit plinirea timpului, în care credeai, că vei avea bucurie în gratitudinea fiilor tăi, silită ești să ascuți imputările și aspra critică, că n'ai lucrat de ajuns și inescapabil și că n'ai dus la școală pâne destul de albă și de mare. În vară, la o mare adunare, ți-s'a spus, că ai fost piedecă în organizarea învățătorilor, așa cum era și fostul stat maghiar. Sărmană mamă, desconsiderată de fiul, ținut la învățătură cu cele mai mari jertfe ale iubirii!...

Curios! Când se tratează de un monument istoric de valoare artistică, statul jertfește sume considerabile pentru restaurarea în starea originală și pentru conservarea aceluiași monument; atunci însă când e vorba de școlile confesionale, aceste monumente prețioase din trecutul nostru, conducătorii statului se aliază cu oricine, pentru demolarea lor.

De 3 ani se observă o agitație nervoasă și neînțeleasă împotriva școlilor confesionale.

Încă în revoluție se vorbea, pe unele locuri mai ridicat, pe altele mai încetșor, de separarea școlii de biserică. La congresul ținut la Sibiu, în 24 Februarie 1919, învățătorii au spus respicat, că sunt pentru statificarea întregului învățământ. De atunci agitația a luat proporții tot mai mari, sprijinită fiind de bolșevici, de socialiști, de învățători și de politicianismul nenorocit. În jumătatea a doua a lunii Octomvrie a. c. s'a dat un comunicat dela ministerul însrucțiunii, în care se scria despre statificarea iminentă a învățământului. Mai târziu dl ministru al cultelor spunea, la Cluj, că școlile vor trece dela confesiuni la stat, fiindcă aceasta e dorința și a poporului. Și, pentru ca să se dovedească cu acte, că poporul dorește statificarea școlii lui, „Asociația“ învățătorilor, în o circulară dela 1 Noemvrie c., provocă secțiile sale, să compună memorii, în cari să se ceară statificarea întregului învățământ primar, mai mult! să se trateze chestiunea și în comune, dresându-se procese verbale cu poporul, care dorește această statificare.

Mai recent, un profesor de universitate, cătrănit pe congresul național bisericesc din Sibiu, pentru hotărîrea de a menține cu orice preț școlile confesionale, a convocat pe membrii școlilor din Cluj, toate de stat, cu excepția școlii primare gr.-cat, și cu unanimitate au luat concluderea pentru statificarea învățămîntului.

Dacă dușmanii școlii confesionale s'ar recruta numai din bolșevico-socialiști, cari urăsc statul și sunt dușmanii neimpăcați ai bisericii, fiind aceasta cel mai puternic sprijin al statului, am putea înțelege nervositatea, cu care se poartă lupta nenorocită împotriva școlilor confesionale. Pe ceilalți dușmani ai acestor școli însă nu-i putem înțelege, căci doar statul poate să exercheză și în școlile confesionale, de orice limbă, controlul și, în ultima analiză, disciplina. ce o deprinde și în școlile proprii. El stabilește calificația învățătorilor și salariul acelor. El aproabă planul general de învățămînt, manualele și recvisitele de școală. El fixează timpul de frecuență și vacanțele. El determină mărimea și poziția saletor de învățămînt, locuința și superedificatele economice ale învățătorului. În chipul acesta statul e stăpînul situației și nu poate avea nici cea mai mică daună pe urma școlilor confesiunilor, cari nu-i contestă dreptul cel mai larg de control.

Mulți dintre conducătorii noștri, se pare, au moștenit mentalitatea Maghiarilor, cari credeau, că pot răpi azi un drept, mâne altul, dela naționalități și dela confesiuni, presupunînd că „toată comedia protestelor naționalităților ține 3 zile“, iar ei rămân mai tari și mai bogați. Dar ce au ajuns? Slabi și săraci. Să grijim, că cine merge pe acelaș drum, va ajunge la aceeaș țintă!

Ce cere și pretinde biserica noastră dela stat? Să o lase neconturbată în drepturile câștigate atunci, când statul nici habar n'avea de școli; iar pentru vredniciile din trecut și pentru serviciile reale, ce vrea și poate să le aducă și statului, s'o ajute în împlinirea misiunii sale, în special să-i dea tot concursul la încasarea salarelor învățătoresți, dorind ca acestea să fie întru toate la fel cu cele ale învățătorilor de stat.

Cultura adevărată, care stă în nobilarea sufletului, în a-ți face datoria cât mai bine, față de toți și între orice împrejurări, iar nu a-ți utiliza cunoștințele în speculă, în o împlinire perfunctorie a datorințelor și în ura și nedreptățirea altora, cultura aceasta este un bun comun, folositor pentru toți. Bunul acesta

comun trebuie sprijinit, apărat și dezvoltat din partea tuturor, în proporția puterilor spirituale și materiale, de cari dispun. În urmare, statul are toată îndreptățirea, nu numai de a stabili întreagă suma de lipsă la susținerea tuturor școlilor, ci s'o și încaseze dela toți cetățenii, în proporția averii, apoi s'o distribuie confesiunilor, nu după numărul școlilor, ci după procentul, ce-l dă numărul credincioșilor diferitelor confesiuni. Principiul acesta l-am susținut și înainte de 1 Decembrie 1918, și-l vom susține totdeauna, având convingerea, că și interesele adevărate ale statului, numai în forma aceasta se pot servi. Moralitatea creștină, și nu cea filosofică, e mai necesară acum pentru existența statului, decât înainte, iar acest suc de viață se va putea produce, nu prin separarea școlii de biserică, ci prin armonizarea activității celor doi factori culturali, cari sunt: preotul și învățătorul.

De 3 ani de zile guvernării noastre au dat multe dovezi, că n'au prea avut înaintea ochilor principiul: a governa este a prevedea. Din neglijența, ori neștiința aceasta, am cules multe și mari rele. De nu vom fi prevăzători nici în chestia învățământului, ușor, prea ușor, vom ajunge la dezastru. Românii vom slăbi, iar minoritățile, cari sunt hotărâte a aduce cele mai mari jertfe pentru școlile lor confesionale se vor întări. Cunosce comună, în care vre-o 21 familii maghiare, sărace, își țin școala lor și cunosce comune, în cari și cei mai săraci contribuie câte 100 lei la an, pentru școală confesională. Apoi să nu se uite, că unde e mai mare și mai curată jertfa, acolo e mai mare darul și binecuvântarea.

Acestea sunt considerantele, pentru cari noi cerem nu statificarea, ci confesionalizarea tuturor școlilor. Senior.

*

Mitropolitul Varlaam și dogma „Filioque“. Adevărul despre purcederea Spiritului Sfânt și dela Fiul e exprimat în mai multe feluri, atât în sf. Scriptură, cât și în tradiție. În sf. Scriptură se numeste *Spiritul Fiului* (Gal. 4. 6), se zice despre El, că *își are știința dela Fiul* (Ioan 16, 13—15), că e *trimis de Fiul* (Ioan 15, 26) și că e *suflet peste apostoli de Fiul* (Ioan 20, 22) etc.

În tradiție, pe lângă mărturisirea expresă, că Spiritul sf. purcede dela Tatăl și dela Fiul, vine înainte mai des expresia „prin Fiul“.

Biserica orientală de după schismă, se știe, că a rămas foarte înapoiată în dezvoltarea științifică teologică. Nu-și mai cunoaște explicit nici doctrina proprie. De biserica apuseană știa, că o desparte un punct cardinal: ura de moarte împotriva acesteia. Au trebuit să vină arhieriei cu învățătura din școlile catolice, cari să spună punctele, prin cari se deosebesc orientalii de apuseni, cum a fost Petru Movilă la Ruși, de origine român. — Deci nu-i mirare, dacă unii arhieriei orientali aveau aceeaș credință cu biserica apuseană, în unul sau altul din punctele diferențiale, fără să-și dea înșiși seama de această „erezie“, ori să atragă atenția altora asupra „rătăcirii“ lui.

Intre aceștia se numără și mitropolitul Varlaam, unul din cei mai învățați prelați ai Moldovei, care a scris „Cazania“ dela 1643, și „Răspunsuri la Catehismul calvinesc“ a. 1645. Acest mitropolit spune, prin gura domnitorului din aceea vreme, Vasile Lupu, următoarele cuvinte, referitoare la relația Spiritului sf. față de Fiul. „Prealuminat întru pravoslăvie și credincios întru părintele nenăscut și întru fiul dela părintele născut mainte de toți veacii și întru *duhul sfânt dela părintele purcezător și pe fiul odihnitor* sfânta troiță unul adevărat Dumnezeu ziditor și făcător tuturor văzutelor și nevăzutelor“. (Predoslovia Cazaniei.)

Despre *Duhul sfânt* zice că este *pre fiul odihnitor*. Ce ar însemna acestea cuvinte altceva, decât relația de purcedere a Spiritului sf. și dela Fiul? — căci altă relație între acestea două două persoane nu este. Acest mitropolit deci, cetind atâtea scrieri ale părinților orientali, a ajuns inconștient, în acest punct, la convingerea credinții mărturisite de biserica apuseană. (icr.)

*

Dimitrie Cantemir și purgatoriul. În „*Descrierea Moldovei*“, a celui mai învățat român de pe vremea sa, care a fost principele *Dimitrie Cantemir*, 1673—1723, iată ce cetim, despre credința Moldovenilor, deci și a altor români ortodoksi:

„Cred, că dreptii încă n’au ajuns desăvârșit desfătarea raiului, ci o așteaptă până la ziua judecății împreună cu Pavel; și au întru sufletele lor nădejde fără îndoială, care le pricinuește lor bucurie nespusă, încât nu le lipsește nimic pentru vrednicile lor. Iar pentru purgatoriu, nu cred, însă adevărează, că păcatele cele mici se pot ierta și după moarte, prin rugăciunile bisericii și prin milostenii“. — Deci dacă cred, că

nici chiar dreptii nu merg deadreptul în raiu după moarte, ci trebuie să mai sufere, ori pentru păcatele ușoare, ori pentru păcatele grele, din cari li-s'a iertat prin pocăință numai pedeapsa veșnică, și că dreptii, în suferințele, în cari au ajuns după moarte (căci dacă nu sunt în raiu, sunt în loc de suferință!) au totuș o bucurie: nădejdea — apoi aceasta e tocmai mărturisirea bisericii catolice, referitoare la purgator. Atâta deosebire numai, că biserica orientală nu are acest termin în dicționarul ei, deci aceeaș credință și-o spune prin mai multe cuvinte. — Așadar credința în acest punct e aceeaș, deosebirea e numai în termini, căci, pe când biserica apuseană are un singur termin, prin care exprimă noțiunea purgatorului, pe atunci biserica orientală se exprimă prin o circumscriere, lipsindu-i terminul potrivit, și nevrând să-l împrumute (Doamne ferește!) dela latini. (icr.)

*

Catolicismul, nu husitismul, ori protestantismul, a fost inițiatorul cultivării naționale la poporul nostru românesc din dreapta Dunării.

Adevărul acesta a fost arătat la noi acum două decenii, de profesorul slavist Dr. Ilie *Barbulescu*, în cartea sa „Cercetări istorice filologice“, București 1902.

Dr. Barbulescu cele susținute acum 20 de ani, le repetează și întregeste cu probe nouă, în comunicatul din „*Arhiva*“ din Iași Iulie 1921. (cf. „Cult. Creșt.“ din 1921, p. 250).

Mai nou un alt profesor universitar din Iași, dl Dr. Gh. *Pascu*, în „Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI“, Buc. 1921, la p. 22—26, dovedește pe scurt cu date istorice, că „Cultură latină a fost alimentată la noi și de un factor extern: propaganda catolică“.

„Mijloacele de propagandă erau: 1. Misionarii cari predicau românește încă din secolul XII.

2. Autorități cari puneau în evidență origina latină a limbii și poporului român.

3. Intrebuințarea literilor latine“.

drsp.

*

„**Biserica ortodoxă română și problema unificării**“ este titlul unui studiu de drept bisericesc, ce se publică în foiața unui ziar de zi dela noi.

Nu avem nimic împotrivă, dacă autorul studiului, un profesor de universitate, vorbind despre raportul dintre biserică

și stat, reproduce „expunerea temeinică și ponderată” a lui N. Milasch episcopul ortodox de Zara, privitor la teoria dreptului bisericii orientale. — Iar privitor la teoria de drept public a bisericii catolice, se resuscitează argumente și vorbe luate din arsenalul obișnuit și tocit al contrariilor catolicismului.

Noi, în interesul adevărului și al științei românești, am recomanda Dlui profesor, dacă nu chiar studii speciale, d. ex. Tarquini ori Taparelli, ori pe Cathrein, dar măcar o expunere autentică a întregii doctrine catolice, d. p. pe Girodon, *Exposé dela doctrine catholique*, Paris, Plon-Nourrit), în special partea ce tratează teza Dlui profesor.

Credem, că o expunere sinceră a tezei catolice ar fi fost de folos pentru cunoașterea și apropierea sufletească a celor două biserici, la care știam că ține mult și Dl profesor! (x.)

*

Prescurile nedospite ale — uniților. Un alt domn, Dr. în medicină, într'o altă gazetă de dincoace de Carpați, scriind despre „al VIII-lea sinod ecumenic”, are câteva lucruri cari, socotind că le știe un mirean de bună credință, sunt interesante.

Are dreptate Dl Dr., că dela 787 d. Hristos încoace *au mai fost și alte sinoade ecumenice*. Chiar „Pravila”, codicele de drept al bisericii orientale, vorbește despre al VIII-lea săbor ecumenic, cel dela Florența. Dar înafară de acesta, biserica apuseană mai numără încă alte 12 atari sinoade — ultimul (al 20-lea) ținut la 1870, așa zisul Conciliu Vatican, iar pen-ultimul, în veacul al 16-lea, la Trient, — la cari, ca și la cele de mai înainte, au fost invitați toți episcopii și mitropoliții contemporani, cari au hirotonia apostolică (adecă și episcopii „ortodoxi”). — Acestea săboare le-au convocat și le-au prezidat Papii ori „ispravnicii” lor, și ei *au întărit* canoanele lor, așa cum spune apriat la „Pravilă”, că *s'ă* făcut și la cele 7 săboare, pe cari le recunosc „ortodoxii” noștri.

Constatarea Dlui Dr., că la „uniții noștri echilibrul între biserică și naționalitate este *destul* de stabil, întru cât... etc.” ne bucură. Propaganda celor cari vreau să ne prezinte ca pe dușmanii poporului nostru propriu — se vede că — *nu prea prinde!* Ba, partidul liberal, în manifestu-i de curând apărut, înscrie chiar în programul său: „rolul ce se cade bisericii unite, ca *biserică națională*”.

Di Dr. are apoi, în articolul său, o idee într-adevăr *românească*: „Unificarea bisericii ortodoxe cu cea catolică ar avea asupra relațiilor noastre politice cu statele apusene latine o influență *incalculabilă*, influența aceea de carea s'au bucurat Ungurii o mie de ani în detrimentul nostru...” — Vorba lui Șincai, Dle doctor, dela cronica anului 869, scriind despre subtragerea Româno—Bulgarilor de sub jurisdicția patriarhului dela Roma: „Baremi, de nu s'ar fi întâmplat aceasta, că Românii *mai fericiți* ar fi fost, de s'ar fi supus patriarhiei din Roma precum s'au fericit și alte neamuri, cari înșiși le vedem!”

— Ce folos însă, dacă frații de azi cred, că neamul românesc se va ferici cu — „Statutul organic (vezi alegerea mitropolitului Mangra!) ori cu adheșiunea patriarhului ecumenic ori a lui Lenin, țarul Rusiei de astăzi!

Cât pentru chestiunile de divergențe dogmatice, Dlui doctor, — pentru o mai bună orientare, îi recomandăm oricare manual de dogmatică catolică, chiar și una pentru școlile secundare. Va vedea, cât de mare este „erezia” catolicilor, atât în chestiunea *Filioque*, cât și în a *purgatorului*.

Chestiunea *pâinei dospite* ori *nedospite* încă e ușor de rezolvit. Isus Hristos la cina cea de taină — cina paștilor jidovești — nu putea să folosească altceva, decât pâine nedospită, căci orice aluat dospit se lepăda din casele jidovești, când începea praznicul Paștilor. — Biserica apuseană ea însaș folosește până azi pâine nedospită, dar recunoaște și admite, ca în biserica orientală să se folosească pâine dospită, așa cum uzul primelor veacuri creștine a consfințit, și pe cum spune și „*Povățuirea*” pentru „materia Pâinei, a însuș trupului lui Hristos” din Liturgierul editat de sf. Sinod la București 1912 p. 387: „pâinea-azimă... în sfânta sobornicească Biserică a Răsăritului nici de cum nu poate fi materia a însuș Trupului lui Hristos”.

Dar biserica ortodoxă recunoaște-va uzul — după a noastră părere — istoricește mai justificat, al bisericii apusene, de a folosi, în liturghia sa, pâinea-azimă?

Cât pentru Di doctor, Dsa se împacă și cu bulinele catolicilor, dar crede că „uniții nu au dreptate să întrebuinteze *prescuri nedospite* la sf. cuminecătură“!! — Pentru buna prietinie recomandăm Dlui doctor, să facă o primblare până în Strada lungă nr. 111, la capela unită din orașul unde trăiește,

și să întrebe pe preotul de acolo, dacă *sunt* sau *nu sunt* dospite prescurile noastre?

Și după aceasta putem discuta mai departe, noi de aici și Dsa din gazeta Dsale, pentru folosul și al altora! (m.)

Cronică.

Prelucrarea datelor statistice pentru arhidieceza gr-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, P. V. Ordinariat arhiepiscopesc a încredințat-o Păr. canonic *Iacob Popa*. Noi, cari și în trecut ne-am ocupat cu chestiunea aceasta, (v. nr. 11—12 din 1918), ne bucurăm, că în viitor datele statistice nu se mai încredințează pentru studiu singuraticilor referenți ai districtelor protopopești, ca apoi concluziile ultime să nu se scoată din ele, ci se concentrează în o mână, spre controlare, îndreptare, grupare și prelucrare.

Avem toată încrederea, că P. V. Ordinariat va da tot sprijinul referentului, pentru a putea aduna întreg materialul statistic privitor nu numai la chestiunile religioso-morale și culturale, ci și la cele materiale bisericesti. Din datele statistice exacte, adunate și aranjate după principii uniforme, se va construi tabloul, în care să se reoglindeze progresele ori regresele arătate în viața întregii arhidieceze. Cifrele, cari vor îndița elocvent rezultatul observării conștiențioase a faptelor și fenomenelor din singuratecele parohii, ne vor spune, ce am făcut și ce va trebui să facem pentru binele bisericii noastre. (șr.)

*

Pentru ce se cere statificarea școlilor? Nu am crede, dacă nu am vedea negru pe alb, tipărită în „*Noua Revistă Bisericească*“, organ al preoșimii ortodoxe (Nr. 11—13 p. 220), o „informațiune“ de următorii conținut:

„În multe sate din Ardeal, credincioșii români greco-catolici au cerut revenirea la credința strămoșească.

„Așteptăm ziua de mâine, când întreg poporul greco-catolic, luminat prin școala primară a statului național, să impună preoșimii, cultivătoare de separatism religios, reîntoarcerea în sinui bisericii creștine ortodoxe“.

— Chiar și ortodoxii noștri din Ardeal au înțeles altfel rostul școlii primare a statului național!

Cât pentru revenirea tuturor credincioșilor greco-catolici la biserica ortodoxă, noi șoptim la urechea autorului „infor-

mașinunii" vorba atâtor *mireni* greco-catolici: „de va trece chiar Sf. Sa Papa dela Roma la — „ortodoxie“, noi vom rămânea așa cum suntem astăzi!

Ne-am înțeles, nu-i așa?

(v.)

*

Cum se face alegerea Patriarhului ecumenic?

Scriu gazetele, că ar fi murit de curând patriarhul „ecume nic“ al Constantinopolului. În orice caz este un eveniment, când un patriarh ecumenic moare pe scaunul lui. Dar, deocamdată, nu despre aceasta vorbim.

Mi-a căzut în mâini, zilele acestea, o broșură de interes, cred. Titula ei: „Patriarhia de Constantinopol. Regulamentele pentru conducerea și administrarea afacerilor acestei patriarhii, traduse din grecește etc. de Dragomir Demetrescu, etc. București, Tipografia Cărților Bisericești 1900.

Va să zică este o carte oficială și informațiile din ea sunt autentice.

În Prefață, traducătorul, care este astăzi mare nomophylax arhon al bisericii ortodoxe, spune că broșura cuprinde „organizația actuală a bisericilor patriarhale din Orientul creștin, adică legile și regulamentele astăzi în vigoare“.

Unul dintre aceste regulamente se numește: *Regulamentul pentru alegerea și numirea Patriarhului*. Cu privire la modul alegerii, acest regulament prevede că, în cazul când scaunul patriarhiei ecumenice ar deveni vacant, sinodul mitropoliților, la oaltă cu membrii consiliului mixt, aleg un loțtiitor, al cărui nume se comunică spre întărire *Inaltei Porți*.

Dupăce se fixează, conform prescrișelor din Art. 2-6 ai citatului Regulament, numele mitropoliților eligibili ei vor fi înșcriși într'o listă sigilată de cătră loțtiitor, sinodul mitropoliților și membrii consiliului mixt.

Art. 8. prevede apoi, textual: Fiindcă viitoriul Patriarh este nu numai bisericeste șef spiritual, dar în acelaș timp este politicește organul înaltului guvern, prin care se aduce la îndeplinire hotărârile sale, cu privire la afacerile sociale ale creștinilor, ce țin de patriarhia sa, pentru aceasta, de oarece numirea acelu a ce s'ar crede capabil pentru afacerile spirituale și naționale este lăsată la alegerea șefilor laici și spirituali, și pentru ca înaltul guvern să nu fie pus în pozițiune de a nu-și putea exercita în mod natural dreptul ce îi aparține exclusiv asupra persoanei, care prin alegere comună ar fi proclamată, pentru aceasta, lista persoanelor eligibile, alcă-

tuită se va trimite mai întâiu înmediat înaltei Porți. Dacă din numele aflate în ea, s'ar afla unele cari, în cecece privește partea politică, nu s'ar afla capabile, atunci înalta Poartă eliminându-le, va anunța Patriarhia priu adresă, în timp de 24 ore, pentru a se face alegerea asupra persoanelor rămase“.

Dintre aceste se aleg de cătră adunarea compusă din clerici și laici trei candidați, și dintre aceștia apoi membrii clerici vor alege pe unul singur, pentru a urma pe scaunul Patriarhiei.

Art. 13 continuă, textual; „Indată ce se va termina alegerea... se va încheia proces verbal, după orânduiala cea veche și se va prezenta înaltei Porți. După ce persoana aleasă, în urma invitațiunii înaltei Porți, se va prezenta deadreptul la Maiestatea Sa (Sultanul!) și va fi recunoscută în mod oficial; în urmă venind la înalta Poartă (Ministeriul de externe) va fi și aici recunoscută, atunci se reîntoarce cu procesiunea obișnuită la Patriarhie, unde se săvârșesc cele orânduite, conform tradițiunii“.

— Și apoi, să mai zică cineva, că biserica „ecumenică“ nu este „ortodoxă“, dacă capul ei trebuie să întrunească aprobarea Sultanului, Califul, adecă șeful religios al tuturor Musulmanilor, și să fie recunoscut de cătră acesta?

La „papistași“ încă era odată un drept onorific acordat marilor împărați *catolici*, de a spune veto împotriva căruiva dintre cei ce erau candidați la scaunul pontifical. Atunci însă, când Austria a încercat să-l și deprindă, refuzând pe Cardinalul Rampolla, cel dintâiu papă ce a fost ales, Piu al X-lea, a șters pentru totdeauna acel veto! (x.)

*

Unificarea bisericilor ortodoxe se apropie de sfârșit. Comisia exmisă de „Constituanta bisericească“ a pregătit un proiect de statut pentru organizarea bisericii autocefale ortodoxe române. Congresul național al Ardelenilor se va aduna zilele proxime, pentru a-și rosti judecata asupra proiectului. Tot așa proiectul a fost trimis și celorlalte provincii bisericești, spre a-și spune cuvântul. Iar la 16 Decembrie se va aduna la București Constituanta bisericească, spre a stabili deplin statutul de unificare.

După cât scriu gazetele, punctul de vedere al Ardelenilor, cari au stăruit pentru organizația „*democratică*“, a răsbîit în multe privințe. Principiul „constituționalist“ și al participării

elementului mirean în administrația bisericii a triumfat, față cu autocrația din vechiul Regat. Tot Ardelenii au lucrat într-o direcție *descentralizatoare*, stăruind pentru oarecari organizații în jurul mitropoliților. Întru reușita acestui punct de vedere Mitropolitul Ardealului a invocat: *primejdia celorlalte confesiuni*, ce locuiesc în Ardeal...

Punctul acesta de vedere nu întrunește însă aprobarea chiar a multor oameni de seamă. Chiar în cercuri bisericești ortodoxe dela noi se găsesc oameni, cari țin să reamintească „impasul formalismului omoritor de duh al birocratismului certăreț de până aci...”, tot atâtea scăderi“ ale statutului organic șagunian, pe cari le adoptă în parte și noul proiect de statut unitar, și cari se tem, pe temeiul experienței de doi ani, că „restabilindu-se viața politică românească, mirenii, cari până aci dădeau un prețios concurs, își căută acum rosturile în viața publică, rămânându-le prea puțin timp pentru participare intensivă la lucrările vieții bisericești“.

Vom mai reveni, când vom avea statutul votat definitiv!

(x.)

*

Concordatul Greciei. Agenția „Sefani“ anunță din Atena, că guvernul grecesc dorește să încheie un concordat cu Roma. În acest scop dl Skassis ministrul Greciei la Madrid, a fost însărcinat cu o misiune extraordinară pe lângă sfântul Scaun. Aceeaș telegramă spune, că guvernul grec a însărcinat pe dl Skassis cu încheierea concordatului, pentru că e greco-catolic și fiindcă bărbații de stat eleni înțeleg, că nici odată un ortodox neunit nu putea negocia cu Vaticanul cu atât folos pentru țara lui, cât unul unit.

*

Biserica ceho-slovacă. S'a publicat acum câteva săptămâni într'un ziar de seara, că un episcop sârb, ar fi raportat la Patriarhia din Fanar, că cinci milioane de ceho-slovaci au trecut la ortodoxia neunită. Adevărul e cu totul altul. Sârbii ar voi să lege legături sufletești cu Cehoslovacii, din cari o minoritate, ce nu ajunge la o sută de mii, a rupt cu Roma și a format un fel de biserică Husită. Cei din Belgrad își fac iluziunea, că toți aceștia s'ar uni cu ei.

De aceea s'a ventilat în Belgrad ciudata idee, de a proclama sfânt pe Ion Huss, pe care toți neuniții l'au socotit eretic, ca și romano-catolicii. (x.)

Cărți, reviste, recenzii.

I. Lupaș: *Nicolae Popea și Ioan M. Moldovanu* (discurs de recepțiune la Academia Română, București 1920. Prețul 4 lei.)

Di Ioan Lupaș, care a venit la Academie în locul rămas vacant în urma morții canonicului dela Blaj I. M. Moldovanu, avea datorința de a vorbi despre acesta, însă ca adept a paralelismului plutarchian, a făcut o fericită combinare — credem că, fără tendințe. — Și a vorbit la 8 Iunie 1920 despre I. M. Moldovanu și, înaintea lui Moldovanu, și despre un bun prelat al bisericii surori, despre Nicolae Popea, de asemenea fost membru al Academiei care, deși murise înainte cu 10 ani, încă nu fusese comemorat la Academie de nimenea. — Nu ne supărăm, că s'au așezat lângă olaltă, ca doi buni prietini, acești mari antagoniști de pe vremuri, dar credem, că li-s'a schimbat, fără drept, rândul în comemorare.

Cu toată deosebirea, pe temă confesională, acești doi oameni în memoria noastră pot sta alături. Și nici în normânt, cred, că nu se vor supăra de această apropiere, căci în lume aceeaș le-a fost tînta, pentru care au jertfit totul, toată viața și plăcerile, de care se leagă atât de tare cei netrebnici.

Amândoi au dus o viață austeră de pustnici, ca cu agonișeala crufării lor excesive să facă mai ușoară, decum le-a fost a lor, calea spre culmile cărții, pentru cei săraci, cari vor încerca drumul lor,

Că di Lupaș a înțeles bine pe Popea și l-a apreciat după vrednicie, nu ne miră. — Celce a scris viața lui Șaguna, trebuia să cunoască și pe acest dârz apărător al „ortodoxiei“ și al ideilor șaguniane — ne surprinde însă plăcut faptul, că Dsa a făcut o apreciere dreaptă, putem zice chiar călduroasă, și lui I. M. Moldovanu, acestui tipic reprezentant al Blajului de odinioară, care leagă generația de azi cu marea generație a trecutului.

Este aproape surprinzător, că Di Lupaș, care n'a crescut la Blaj — unde cu toată năvălirea gălăgioasă a vieții nouă se mai păstrează ceva din arhaismul și farmecul specific al trecutului —, nu a văzut în „Moldovanu“ un maniac și un bătrân sgârcit și neînțelegător a rostului vremurilor nouă.

Firește, Dsa nu s'a putut avânta, ca să spună o vorbă și despre mediul, în care a trăit I. M. Moldovanu. Partea de influință a mediului asupra omului Moldovanu nu a înțeles-o

Di Lupaş, ceea ce nu este o vină, căci Dsa nu cunoaşte acest mediu, unde fiecare piatră din ziduri vorbeşte de mari stăruinţe şi jertfe de vieţi consumate pentru luminarea neamului, de ascheză riguroasă şi nopţi petrecute asupra cărţilor şi hrisoavelor — unde, din toate zidurile cari încunjură piaţa Blajului se desprinde ca un zumzet de albine glasul domol al trecutului, în care se amestecă glasul lui Inocenţie, Aaron, Maior, Şincal, a cucernicului călugăr Samuil şi toate îţi vorbesc de mari jertfe şi idealism curat.

Di Lupaş apasă chiar fraza, că psihologia lui Moldovanu a fost psihologia ţăranului nostru, nefalsificată de anumite şcoli, cătră cari, fără drept, fraţii ortodoxi se uită cu ură, cu toate că de acolo ne-a venit nouă lumina şi, prin noi şi lor, Sub acest respect, Di Lupaş — mai ales în timpul din urmă — se pare că găseşte în Blaj chiar o maşinărie infernală, unde se stâlceşte sufletul genuin românesc... Nimic mai greşit. Nicăiri în pământul românesc robit, nu s'a crescut mai româneşte tinerele generaţii, ca la Blaj. Aici, pe lângă oameni, era respiraţia trecutului care creştea şi educa pe tineri, chiar când, ca în ultimul timp, profesorilor nu le era iertat să vorbească. Când oamenii nu mai puteau vorbi, vorbeau pietrile, cari erau cimentate în zid cu energia şi puterea de viaţă a marilor înaintaşi. Şi sufletul marilor înaintaşi era viu, în acele vremuri de încătuşare.

Altfel, recunoaştem bucuros, că în tot discursul Dlui Lupaş nu este nici o ieşire pătimăşe contra Blajului. Cine ar cunoaşte pe Di Lupaş numai din articolii despre — concordat, şi-ar face o idee falsă despre dânsul. Cu multă dragoste de adevăr este înfăţişată viaţa fiului de olariu din Varfalău, care a cufezat să vină la şcoală fără mijloace materiale, înarmat numai cu mintea sa clară şi puterea vieţii sale, pe care a jertfit-o zi de zi fără cruţare în câştigarea şi a pâinii şi a învăţăturii, aşa încât, atunci când avea să fie în vârful scării, era să se rupă fuştelul, la cel din urmă pas — cum zice Cerna — însă natura aspră, cu suflări de munte dela Varfalău, l-a vindecat şi l-a redat bisericii şi neamului, pe cari le-a servit până în cli-pita din urmă a vieţii sale.

Un devotat preot al bisericii sale, un îndârjit român, din tinereţele sale, — când îşi scria cărţile de geografie şi de istorie iredentistă, pentru elevii săi, când protesta din tot sufletul, cu energie şi adese cu sarcasm tăietor, împotriva po-

liticei de maghiarizare, prin gazetele și revistele de pe atunci — un adversar cinstit și cavaleresc, plin de spirit în polemicile cu Maiorescu, Popea, Wattenbach ș. a., așa ni-l prezintă Dl Lupaș. — Pentru a-i completa portretul, Dl Lupaș trebuia să mai amintească scena celebră, din zilele bătrânețelor, când cu vizita ministrului de culte unguresc Jankovich la Blaj, ca și la Sibiu, în anii dinaintea războiului, care scenă caracterizează atât de bine pe bătrânul Moldovanuț. Cei de azi nu prea știm, cu ce gânduri a venit atunci pe la noi Dl Jankovich, trimis de guvernul unguresc. Ajunge a spune, că la masa festivă dată la Mitropolie în cinstea „înaltului“ oaspe, la care fu invitat și vicarul și prepozitul I. M. Moldovanu, după diferite toaste oficiale și „diplomatice“, rostite în limba statului, se ridică și bătrânul: „Ca să aibă prilej Măria Sa, să audă și accentele dulci ale limbii românești... Eu sunt om vechiu: am apucat era ungurească dinainte de 1848... am apucat era nemțească, absolutismul, cari au trecut... Acum trăim, dela 1867 încoace, în era constituțională... *va trece și asta*, și cine știe ce va mai veni...“ etc. Privirea bătrânului pătrunzătoare și ironică sfredelia parecă pe înaltul trimis al guvernului unguresc, care abia de-și va fi uitat vre-odată „de îndrăsneala bătrânului „popă valah“ — ca și care abia va mai fi fost cineva, să aibă curajul, de a vorbi așa de deschis și pe șleau unui ministru unguresc.

Așa era bătrânul Moldovanu! — S'ar face bun serviciu neamului și tinerelor generații, dacă chiar aci la Blaj i-s'ar face o biografie amănunțită, — cece a scris regretatul Dr. I. Rațiu e cam sumar — câtă vreme aci este încă viie memoria acestui om, mic de stat, adus puțin de spate, cu paltonul vechiu într'un umăr, cu pălăria veșnic turtită dată cam pe ceafă, cu cismele și cu reverenda tocită de vreme, cu ochii mici și vioi, sub o frunte lată, cu vorba rară și apăsată, ori ironic, de o ironie mușcatoare, vioiu și cu suflet tiner, potrivit pentru gânduri mărețe, și de o simplitate aproape diogeniană în mâncare și în îmbrăcăminte, ca și în feliul de a fi cu oamenii!

Și până atunci, portretul ce îl face Dl Lupaș, este fidel, liniile esențiale sunt adevărate! (im.)